БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1961 ч. ЯНВАРЬ 26 ЧЕТВЕРГ № 22 (4812).

Өртээ 2 көп.

ОБЛАСТЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНДА

Дүүн областың соңгулда комиссиязының даргазы эш М. К. Мендуменің даргалааны-биле комиссияның хуралы болган. Аңаа соңгулдаларның белеткелиниң болгаш чорудулгазының үезинде организас-техниктиг, массаполитиктиг ажылдарның планын бадылаан. Ол хуралга партия, профэвилел, комсомол болгаш садыг, харылзаа, культура-чырыдыышкынның ажылдакчылары база олурушкан.

СОҢГУЛДАЛАРГА БЕЛЕТКЕЛ

Чөөн-Хемчик районнуң район болгаш көдээ Советтеринге соңгулдалар талазы-биле 215 соңгулда округтарын тургускан. Ам округтар комиссияларының кежигүннеринге кандидаттар депшилгези өгелээн, Чадаананың хоорай болгаш көдээ Советтериң күүскомнары соңгукчуларның даңзызын кидин түлүк кылып турар. Райкүүском соңгулда айтырыгларының талазыбиле көдээ күүскомнарның даргаларының болгаш секретарьларының семинарын эрттирген.

Районда 25 агитпункт организастаттынган. Партия организацияларының агитколлективтеринде 722 агитаторларны бадылаан. Олар соңгулдаларның Дүрүмүн, СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң материалдарын болгаш шиитпирлерин чонга калбаа-биле тайылбырлап, соңгукчуларның даңзызын тургузарынга Советтерниң күүскомнарынга улуг дузаны чедирип турарлар. Агитас-массалыг ажыл «Октябрьның 30 чылы» колхозта (парторганизация секретары эш Кылын-оол), Сталин аттыг колхозта (парторганизация секретары эш Попуу), дуржулга станциязында (парторганизация секретары эш Хунай-оол) эки чоруп турар.

ЧОННУҢ ЧААГАЙ БАЙДАЛЫН УЛАМ БЕДИДЕРИ БОЛГАШ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКТУЛАРЫ БҮДҮРЕРИН УЛАМ ЫҢАЙ КӨВҮДЕДИРИНИҢ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП ТК-ның Пленумунга 1961 чылдың январь 17-де эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези № 20—21 солуннарда).

VII. МАЛ АЖЫЛЫН ХӨГЖҮДЕРИНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫ

Эштер! Мал ажылы — көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң эң-не варын адырларының бирээзи. Шаанда өлүп хөй чылдаганнарның үржуунда ол ажыл үр үеним дургузунда саңдаргай байдалга турганы билдингир болгай. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң соонда мал ажылын хөгжүдеринге дыка хөй үүлдер кылдынган. Эштиг, сүттү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрери болгаш садары канчаар көвүдеп турганының дугайында саннарны бодумнуң чугаамның өгезинге көргүскен мен. 1960 чылда база-ла ниитиниң малының баш саны ынчаар өскен, мал ажылының продуктуларын белеткээри көвүдээн. Эткен чылын 1959 чылдаазындан: эштиг — 372 мун тоннаны, сүттү — 1 миллион 382 мун тоннаны, чуургаларны — 828 миллионну хөйну садыш алган.

Ынчалзажок сөөлгү үеде мал ажылынче кичээнгей кошкаттынган деп чугаалаар херек. Эткен чылын мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң өзүлдези чеди чыл планының онаалгаларындан хожудап чоруп турган.

Чамдык республикаларның болгаш областларның мал ажылының продуктуларын бүдүрүп үндүрер талазы-биле чангыс черде тепсеп туруп бергенин болгаш харын-даа чаалап алган туруштарындан ойталап турарын партияның салганы соруулгаларын шиитпирлээринге харыысалгазын кудулатканы-биле тайылбырлап болур.

Чамдык республикаларга эшт бүдүрериниң өзүлдезинин байдалы 1957 чылда болгаш 1960 чылда мындыг болуп турган. РСФСР-ге эшт бүдүрериниң өзүлдези 1956 чыл-биле деңнээрге 1957 чылда 262 мун тонна болган, а 1960 чылда 1959 чыл-биле деңнээрге ону бүдүрери чүгле көвүдевээн эвес, харын-даа 93 мун тонна эвээжей берген. Украинага ол-ла чылдарны деңнээрге 390 мун тонна өскен, а 1959 чылдыы-биле деңнээрге 1960 чылда эшт бүдүрери 115 мун тонна кызырылган. Белоруссияга 46 мун тонна өскен, а эткен чылын эшт бүдүрери үш мун тонна кызырылган. Моон ал көөрге, 1960 чылда дыка хөй республикалар болгаш областар эшт бүдүрерин 1959 чылга деңнээрге кызырган-дыр.

Бо чорук болза агаар-бойдустуң байдалы-биле эвес, а мал ажылынче кичээнгейниң кошканы-биле, организакчы ажылдың кошкааны-биле тайылбырлаттынар.

Хаван ажылы — мал ажылының эң-не дүрген өзүүчел адыры болур. Хаван эштин бүдүрерин көвүдеринге бүгү үүлдерни кылыры эргежок чугула.

Хөй эштин бүдүрүп үндүрериниң улуг аргалары бистиң чуртувуста бар. Ындыг турбуже, дыка хөй республикаларда хөй ажылын хөгжүдериниң херээ таарымча чок болуп турар. Ажыл-агыйжы эвес болгаш салгаа чоруктарның үржуундан хөй малдың өлүп-хораан чоруу ышкаш ындыг бужар-бах чорукту болдурбас херек. Дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда хойлар көзүлдүр-ле кырлып турар, а партия организацияларының удуртукчулары ол чүдек чорук-биле эптежип, аңаа көрүп турганнар.

Россия Федерациязының колхозтарында болгаш совхозтарында 1960 чылда 5 миллион 218 мун хойлар, Казахстанга — 3 миллион 306 мун, Киргизияга — 609 мун, Грузияга — 201 мун баш хойлар өлүп-хораан. Киргизия бүгү-ле хойларының баш санының 8 хуузун, Казахстан — 9, Грузия — 10, Армения — 11 хуузун чидирген болуп турар. Ол чорук күрүнеге, колхозтарга болгаш совхозтарга улуг когаралды таварыштырган. Кайы хире санныг эшт болгаш дүк оскундурганын санап-ла көрүңерем. Чаңгыс дүктү безин дыка хөй миллион рубльге чидирген-дир!

Бо хире мындыг бужар-бак үүлдер-биле чамдык эштер эптежип, хойлар кажан-даа хорап турган-на болгай деп тайылбырлап турар. А бистиң байдалдарывыста, социалистиг ажыл-агыйның байдалдарында ындыг болбас ужурлуг деп санап турар мен. Хойлар кажан, канчан өлүп турарыл? Кажан одар шөлдеринге кылын хар чаашканда болгаш доштальышкын болу бергенде ол чорук болуп турар. Ынчалза-даа бир эвес мал чеминин курлавырларын тургузуп, кыштаглаашкынга таарымчалыг байдалдарны тургузар болза, оларның хораар чоруун болдурбайн барып болур. Тянь-Шянь областың «Пограничник» колхозунуң даргазы эш Акунов бо Пленумга үүве чугаалады. Ол — кайгамчык эки кижи. Оон хойлары даг-даштыг черде турар-даа болза, ында чудап өлүп чорук чок. Ындыг ажыл-агыйлар бисте хөй. Одарларга эргежок чугула байдалдарны тургузар дугайында сагыш салыр херек. Кадат черлеринге агаар-бойдустуң байдалы баксырай бээр таварылгаларда ажыглаар мал чеминиң магадылал курлавырларын тургузар херек.

Колхозтарга болгаш совхозтарга куш эштин бүдүрейн өстүрериниң кудулаашкынының кандыг-даа чылдагааны чок. Куш эштинин немей өзүлдези 1959 чылда 81 мун тонна турган болза, 1960 чылда ол — чүгле 36 мун тонна болган.

Ынчаарга куш өстүрериниң аргалары бисте кайгамчыктыг болгай. Ол аргаларны көргүзүп турар тодаргай чижектер бодур. Краснодар крайның колхозтары болгаш совхозтары 1960 чылда 3.007 тонна куш эштин күрүнеге саткан. Ол болза Липецк, Орел болгаш Брянск областарның бүгү колхозтарының болгаш совхозтарының катай сатканы хире барык ынча-дыр.

Тамбов областың «Арженка» совхозу 1960 чылда 858 тонна куш эштин саткан, а Тамбов областың оон ангы бүгү колхозтары болгаш совхозтары катай — чүгле 2.531 тоннаны берген.

Павлодар области «Павлодарский» совхоз болгаш Тельман аттыг колхоз 347 тонна куш эштин саткан азы Павлодар областың оон өске бүгү колхозтарының болгаш совхозтарының шуптузунуң сатканы куш эштиниң барык 40 хуузу болган.

Куш өстүрериниң аргалары бисте кызыгаар чок болгаш оларны ажыглаар херек деп үвени база дагын чугаалап тур мен.

Сүт бүдүрериниң дугайы. Сентябрь Пленумунуң соонда, партия организациялары ажыл-хөөректи өзулуг сегирип алганда, сүт бүдүрериниң талазы-биле эки түннелдер чедип алдынган турган.

Баштайты 4 чылдарның дургузунда, тодаргайларга 1954 чылдан 1957 чылга чедир сүттүң ниити бүдүрүлгези 38 миллион тонна турганындан 55 миллион тонна чедир көвүдээн. Колхозтарга болгаш совхозтарга инектен ортумак саалда 910 килограмм чедир көвүдээн болгаш 1959 чылда 2.067 килограмм четкен турган. Аңаа чедир саалда 20 чылдың дургузунда чангыс-ла деңнелге — барык 1.000 килограммга доктаап турган.

Чыллың дургузунда бир инектен сүт саалдазын 500 — 700 болгаш оон-даа хөй килограммга көвүдедип турган областар тургулаан, а дыка хөй колхозтарга саалданың өзүлдези чыл дургузунда мун болгаш оон-даа хөй килограмм болуп тургулаан.

Ынчалза-даа дыка хөй областар болгаш республикалар чедип алдынган деңнелинге ызырымайн, сүткүр мал ажылынче кичээнгейни кошкаткан. Сүт бүдүрериниң өзүлдезинің темпилери оожумнап, а чамдык областарда харын-даа кудулаткан.

Дыка хөй областарның колхозтарында болгаш совхозтарында инектен сүт саалдазы эвээжээн.

	1957 чыл	1960 чыл
Липецк	2.704 кг	2.108 кг, азы 596 кг эвээш
Краснодар край	2.413 кг	1.944 кг, азы 469 кг эвээш
Москва	3.282 кг	2.918 кг, азы 364 кг эвээш
Киев	2.792 кг	2.209 кг, азы 583 кг эвээш
Днепропетровск	2.200 кг	1.924 кг, азы 276 кг эвээш

Бир эвес эргежок чугула хемчегларни албас болза, сүт бүдүрериниң талазы-биле чеди чыл планын күүседиринге бергелер туруп келир.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир аргалар бисте бар болгаш ону чедип алыр ужурлуг бис. Эшт бүдүрериниң талазы-биле чеди чыл планын арткан беш чылдарның дургузунда күүседир төлээде, чылдың-на бүгү чуртка эшт бүдүрерин 1 миллион 465 мун тонна немей өстүрерин хандырар ужурлуг. Бо боттуг чурагай-дыр. Бир эвес эки ажылдаар болза, оон-даа бедик темпини хандырып болур. 1959 чылда эшт бүдүрерин чыл дургузунда 1 миллион 100 мун тонна көвүдеткен болгай бис. Амды үеде малдың баш саны өскен, ынчангаш эшт бүдүрериниң аргалары база өскендир.

Чеди чылда сүт бүдүрер талазы-биле улуг онаалгалар айытынган. 1965 чылда 100—105 миллион тоннаны бүдүрери эргежок чугула. Чеди чылдың арткан чылдарында чыл бүрүде сүт бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдезин 8 миллион 700 мун тонна кылдыр хандырары негеттиниң турар. Бир эвес болур-чогууру-биле ажылдаар үүве болза, ол дээрге черле чедип ап болур сорулга-дыр. 1956 чылда чуртка сүт бүдүрүлгезин 6 миллион 100 мун тоннага көвүдеткен турган. Ынчаарда саар инектер 27,7 миллион баш турган. Ам чуртта барык 35 миллион саар инектер бар болгаш оларның баш саны моон соңгаар-даа көвүдээр. Оон үжурунда сүт бүдүрүлгезин чыл бүрүде 8—9 миллион тоннага көвүдериниң аргазы черле бар. Бо дээрге — боттуг сорулга-дыр.

Мал ажылында кол үүве — саар инектерниң баш санын көвүдедири болгаш оларның продуктулуун бедидери болур. 1954 чылдан 1960 чылга чедир үеним дургузунда ажыл-агыйларның бүгү категорияларында саар инектерниң баш саны 25 миллиондан 34,7 миллион чедир азы 38 хуу көвүдээн. Колхозтарда болгаш совхозтарда ол-ла үеним дургузунда саар инектерниң баш саны 9,8 миллиондан 18 миллион чедир, тодаргайларга 8 миллион 200 мун баш азы 83 хуу өскен. 1957—1958 чылдарда чуртта саар инектерниң немелде өзүлдези 4 миллион 200 мун, а 1959—1960 чылдарда — 1 миллион 400 мун болган. Ындыг болганда сөөлгү ийи чылдарның дургузунда саар инектерниң баш санының өзүлдезиниң темпилери дыка кудулаан-дыр.

Россия Федерациязына 1957 чылда 1 миллион 200 мун саар инектер немешкен, 1960 чылда —300 мун; Украинага 1957 чылда немелде өзүлде 544 мун болган, а 1960 чылда —225 мун болган; Белоруссияга 1957 чылда —114 мун, а 1960 чылда —66 мун болган. А чамдык областарда болгаш республикаларда сөөлгү ийи чылдарның дургузунда саар инектерниң баш санының өзүлдези херек кырында соксай берген.

Саар инектерниң баш санының өзүлдезиниң ындыг чавыс көргүзүглерин чүнүң-биле-даа шынзыктырып болбас. Бир эвес байдал моон соңгаар база ындыг болур үүве болза, бистер эшт болгаш сүт бүдүрерин көвүдедир талазы-биле онаалганы күүседип шыдавас бис, эштер.

Ниитиниң мал ажылы үндезиннерниң үндезини болуп келген болгаш болуп артар-даа. Ам колхозтар болгаш совхозтар эштиң база сүттүң кол дужаакчылары апарганнар.

Ынчалзажок чамдык республикаларда болгаш областарда сөөлгү чылларның дургузунда саар инектерниң баш санының өзүлдези оларны колхозтарга болгаш совхозтарга өстүрериниң күсели-биле эвес, а чондан садыш алырының күсели-биле чоруп турар. Бир эвес колхозчу, ажылчын азы албан-хаакчы саар инээн садар болза ону садыш алыр апаар болбайнаан, оон башка ону эштке хереглээри-биле соп каар-ла болгай. Ынчалзажок кол үүве — колхозтарның болгаш совхозтарның кодан малының немей дагын өзүлдезиниң күсели-биле саар инектерниң баш санының өзүлдезин хандырарында.

Чамдык республикаларда хуузунда өзлериниң ажыглалында турар саар инектерниң баш саны колхозтарга болгаш совхозтарга бодаарга оортан хөй катап дүрген өзүп турар. Бо дугайында чамдык сан-медээлер мындыг:

Азербайджанда 1953 чылдан 1960 чылга чедир колхозтарда болгаш совхозтарда саар инектерниң баш саны 3 хуу, а хуузунда өзлериинде—84 хуу көвүдээн. Грузияда колхозтарда болгаш совхозтарда саар инектерниң баш саны 13 хуу, а хуузунда өзлериинде — 36 хуу көвүдээн. Азербайджанның болгаш Грузияның партия организациялары колхозтарның болгаш совхозтарның ниитиниң мал ажылын бүгү хемчег-биле хөгжүдериниң эргежок чугулазының дугайында ТК-ның Пленумнарының шиитпирлериндеи түннелдерни кылбаан ышкаштыр.

Ынчаарга сөөлгү ийи чылдарның дургузунда хөй-хөй республикаларда болгаш областарда саар инектерниң баш саны көвүдевейн, үүге чаңгыс черде таптап турарыл? Ол дугайында боттуг чылдагааннар чок. Мал чемнери эткен чылдарныңдан өзөөш эвес болган. Мал кажаалары эки апарган. Саар инектерниң немелде өзүлдезин чылда 3 миллиондан өзөөш кылдыр хандырар төлээде ол хире санныг чаш малды алыр арга турган.

Херектиң ужуру үүдел дизе, кодан малды четчелээринге херектиг чаш малды хөй-хөй колхозтарда араатанзыг ёзу-биле соп чип турарында. Хөй санныг саар инектери барымдаа чок черге бракталп, эштке хереглээр кылдыр дужаап турар.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, Министрлер Чөвүлелдери, партия обкомнары болгаш облкүүскомнар, партия райкомнары ниитиниң мал ажылын хөгжүдериниң айтырыгларынче кичээнгейни илези-биле кошкадып, саар инектерниң баш санын көвүдериниң сорулгазы-биле тодаргай ажылдавайн турарлар. Бистиң аргаларывыс улуг, саар инектерниң баш санын өстүрер талазы-биле чеди чылдың онаалгазын күүседир арганы олар берип турар.

Партия организациялары ол айтырыгны шиитпирлээрин холга ёзулуг алган районнарда багай эвес түннелдер чедип алдынган. Оренбург области саар инектерниң баш саны сентябрь Пленумунуң сөөлүнде 166 мунга азы 55 хуу көвүдээн; колхозтар болгаш совхозтар саар инектерниң баш санын 126 мунга азы 91 хуу көвүдеткеннер. Моон-биле кады оларның баш саны чыл бүрүде өзүп турар.

Ленинград область саар инектерниң баш санын 44 мунга азы 39 хуу көвүдеткен; колхозтар болгаш совхозтар 43 мунга азы 89 хуу көвүдеткен.

Литва республика саар инектерниң баш санын 243 мунга азы 50 хуу көвүдеткен; республиканың колхозтары болгаш совхозтары саар инектерниң баш санын 183 мунга азы 2,5 катап көвүдеткеннер.

Чүс гектар черге онаштыр саар инектерниң баш санын көвүдедири — мал ажылында кол үүл болур. Ол болза, эштти болгаш сүттү бүдүрерин өстүрериниң кара чаңгыс шын оруу-дур.

50 миллион саар инектерлиг болган турар төлээде, арткан беш чылдарда оларның санын 15 миллионга немей көвүдедир, азы саар инектерниң чылда ортумаа-биле немелде өзүлдезин 3 миллион болган турар кылдыр хандырар херек.

Ол санажылганы барымдаалаваш, чеди чылдың төнчүзүнде республикаларга саар инектер дараазында санга турар ужурлуг: Россия Федерациязына — ам бар 18 миллионнуң орнунга 26,5 миллион, Казахстанга —3 миллион, а ам бары 2 миллион, Белоруссияга —2 миллион 700 мун, а ам бары 2 миллион.

Бо болза черле күүсеттиниң болур сорулга-дыр. 1957 чылда чуртка саар инектерниң баш саны 2 миллион 400 мунга немей өскен. А ынчаарда аргалар амгызынга бодаарга оортан өзөөш турган болдур эвеспе. Ам колхозтарның болгаш совхозтарның аргалары хемчээл чокка өскен.

Тускай эртемниглериң саналгаларын ёзугаар алырга, саар инектерниң бар турар баш санындан чылда 10 миллиондан өзөөш эвес кыс бызааларны алыр болгаш өстүр азыраар арга бар. Бызааларның ол санындан чылда 3 миллион саар инектерни немей өстүрүп алырын хандырыр болбас бе ынчаш.

Маңаа эш Воронов санал берди. Ол эки чугаалаан, ынчангаш оонуу-биле колдуунда чөпшээрежир мен. Эш Воронов көдээ ажыл-агыйны эки билир-дир, оон үжурунда ону хүндүлел-биле көрүп турар мен.

Эштиг малды хөгжүдер дугайында айтырыгны тургускан эш Вороновтуң саналы-биле холбаштыр чамдык үүлдерни тодарадырын күүзүн ийик мен. Эштиг болгаш сүткүр инектерниң аразында кандыг ылгал барыл? Бир эвес повар эштиг болгаш эштиг эвес инектен чем белеткеп бээр болза, оон ылгалдыын тодарадыры берге-ле боор деп бодай-дыр мен. Болдунар черлерге инектерни чүге сагбайн турарыл? деп айтырарын чөпшээрен көрүңер. Хөй-хөй районнарда хойларны болгаш өшкүдерни саап турар, а инек хойдан азы өшкүден хөй сүттү берип турар-ла болгай. Сүткүр азы эштиг инек деп-даа аданар; ынчалзажок бир эвес ол инек сүттү берип болур болгаш ону саары экономика талазы-биле ажыктыг болур болза, сүттү алыр ужурлуг дээни ол-дур. **(Адыш часкаашкыны).**

Чижек кылдыр, бир эвес Москва обласка инектерни эштиг болгаш сүткүр кылдыр хуваап эгелээр болза, бир инекти саап турар, а өскези аңаа турар болгаш ону чүге ындыг хүндүлел чок ёзу-биле көрүп турарын кайгаар ийик. **(Залда шимээргээшкин).**

Мал ажылында эштиг угланыышкын каяа төрүттүнген чүвел? Хүн булуттар артынче чаштына бербес, соок-даа, өлүмнүг шуурганнар-даа мурнуу талакы районнарда чок. Ында мал бүдүн чыл дургузунда одарлап чоруур болгай.

Эштиг мал ажылы Американың делгем өөн ховуларынга хөгжүп келген, ында кижилер өзөөш, калбак шляпа кеткен, пистолет болгаш узун кымчы туткан аттыг кижи кодан малды кадарып чораан. Инектерни ол кижи саар, ынчалзажок, бодуига херектиг ол хире сүттү саап ап чораан. Малдың ындыг угланыышкыны байдалдардан хамаарышкан.

Ынчалзажок ажыл-агыйны ынчаар чорударын шингээттинген болгаш чурттакчылыг районнарже өренгей ёзу-биле шилчидип болбас. Бисте сүт болгаш саржаг ам-даа чедишпейн турар, а ол хиреде мынчаар тодарадып турар тур бис: бо инек эштиг инек, оон үжурунда хүндүлелдиг эштиг инек болзун, а силерни сагбас мен, а сүттү алыр төлээде оон-биле кожа турар хойну азы өшкүну саар мен. **(Залда шимээргээшкин).**

Инектерни эштиг болгаш эштиг эвес кылдыр үзерин өренгей ёзу-биле өөрүп болбас дээрзин катаптап тур мен. Маңаа ол-бо районнуң байдалдарын болгаш экономика талазы-биле ажыктыын барымдаалап көөр херек.

Эштер! Мал ажылын улам ынай көдүрериниң сорулгазын шиитпирлээриниң эң-не чугула үүлү болза малдың эки чем суурун тургузары болур.

Кукурузаны калбаа-биле нептереткениниң ачызында сөөлгү чылларда колхозтарда болгаш совхозтарда мал чемин бүдүрери көвүдээн. Төп Статистика Эргелелиниң медээлери-биле алырга, 1960 чылда 186 миллион тонна азы 1959 чылга бодаарга 25 хуу хөй силос салдынган. Оон-биле кады кукуруза силозун эткен чылда 114 миллион тонна болганынга удур 152 миллион тоннаны салган. Ынчаарга 1953 чылда үүгле 32 миллион тонна силос салган дээрзин демдеглеп каайн. Концентраттыг чемнерни, сигенни болгаш чазын чашкан тараа саванын 1959 чылга бодаарга өлүп хөйну белеткээн.

Ынчалза-даа мал ажылының талазы-биле салдынып турар сорулгаларны барымдаалааргa, белеткеттинип турар мал чемнери дыка четпес болуп турар. Мен ортумак саннарны ададым. Ынчаарга республикаларны болгаш областарны тус-тузу-биле алыр болза, мал чеминиң байдалы дүвүреэшкинни болдурар ужурлуг. Хоолузунуң талазы-биле савандан артык кукуруза сыптары ховуларында ам-даа туруп турда-ла Киров, Владимир, Вологда областарда, Украинаның чамдык областарында мал чемин онза эвээшти белеткээн. Мал чемин Молдавияда, Киргизияда база эвээш белеткээн.

Оон-биле кады чамдык бюрократтар ам мал чемнериниң белеткелин сан талазы-биле эки кылдыр көргүзүп билир апарган дээрзин кичээнгейге алыр херек. Ол чорук бисти улам улуу-биле дүвүредир апаар. Тургузу азыралдың бүгү үезинде мал эки ажаатты-нган турзун дээш колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары ажыл-хөөректи улам кичээнгейлии-биле көөрү, мал чемин улам камналгалыы-биле чарыгдаары эргежок чугула.

Мал чеми культураларның кандыызын кол деп санап болурул? Ол дээрге кукуруза-дыр, эштер. Районнуң, областың, республиканың удуртукчузунга кукурузаның дүжүттүү аттестация болур кылдыр сөглеп болур байдал ам-тургустунган бе? Мен бодаарымга тургустунган. Боттуу-биле чугаалажып көрээли. Кукурузаны силоска ажыглавас, картофельди болгаш ылаңгыя чигир свёклазын бүдүрерин көвүдедиринче кичээнгей салбас болзувуса, мал чемнери эвээш болур, ынчангаш эшт болгаш сүт бүдүрерин көвүдедириниң сорулгазы шиитпирлеттинмес. Бир эвес ол культураларны тараа-биле солуттар болза, мал ажылының талазы-биле салдынган сорулгаларны амгы чеди чылда шиитпирлеп шыдавас бис, үүге дээрге мал чемнери чедишпейн баар. Ол сорулгага тараа чедишпес!

Кукуруза-биле чергелештир мал чеминге чигир свёклазын база калбаа-биле ажыглаар херек. Гектар чигир свёклазының дүжүдү 400 центнер дазыл болгаш 200 центнер сып турда чүгле чаңгыс сып безин 40 центнер суланың бөөри хире ынча чемгерилге единицазын бээр. Ол дээрге дазылдар чок чүгле сыптар-дыр. Свёкла деп чүве ол-дур! Свёкла — ол күүлүг культура.

Моон мурнунда Хрущев кукуруза дээш туржуп турган, а ам свёкла дээш туржу берген ышкаш деп чамдык кижилер чугаалап чадавас. Мен моон мурнунда-даа гектарга онаштыр чемгерилге единицазы чигир свёклазында хөй деп чугаалап турган мен, ынчалзажок аңаа хөй күш үнер, моон үжурунда бүгү-ле колхозтар болгаш совхозтар аңаа күш чедип шыдавас. Кукуруза аңаа бодаарга хөй күш үнмес культура, ынчалза-даа чигир свёклазы-биле деңнээрге чемгерилге единицазын эвээшти берип болур.

Калиновкага чоруп турган, колхозчулардан: хаваннарны чүнүң-биле чемгерер, экил — картофель-биле бе азы чигир свёклазы-биле бе? — деп айтырып турган мен.

200 центнер картофельден 400 центнер чигир свёклазын гектардан алыры чиик деп колхоз даргазы эш Грачев чугаалаан.

Ынчаарга гектардан чигир свёклазының 400 центнер дүжүдүн алыр деп үүл ол ынчаш? 400 центнер чигир свёклазы дээрге (200 центнер сыпты кадыптарга) — ол 14.400 чемгерилге единицазы-дыр; 200 центнер картофель — ол 6 мун чемгерилге единицазы болур. Картофельдиң центнер чемгерилге единицазының бот-үнезинден чигир свёклазының центнер чемгерилге единицазының бот-үнези 2—3 катап куду.

Полтава областың Глобинск районда Мичурин аттыг колхозка хаваннар чемгерери-биле 85 гектар чигир свёклазын болгаш 80 гектар картофельди тараан. Центнер чемгерилге единицазының бот-үнези: чаа акша-биле чигир свёклазының— 2 рубль 40 көпеек, картофельдиң—10 рубль болган.

Мал чеминге чигир свёклазын калбаа-биле ажыглаанының түннелинде ол колхозка центнер хаван эштинин бот-үнезин дыка чиигээн. Ол 1959 чылда чаа акша-биле 79 рубль, 1960 чылда —50 хире рубль болган.

1960 чылдың күзүнүнде хаваннарны картофель-биле болгаш чигир свёклазы-биле чемгерер талазы-биле дуржулга кылырын калиновкачыларга сүмелээн мен. Ындыг дуржулгаларны ам чорудуп турар. Баштайгы түннелдер алдынган. Олар солун болуп турар.

Сөөлгү дөрт чылдарда Калиновкага картофельдиң болгаш чигир свёклазының гектардан центнер-биле дараазында дүжүдүн алган:

	Картофель	Чигир свёклазы
1957 чыл	150	353
1958 чыл	198	389
1959 чыл	225	350
1960 чыл	178	302

Центнер чемгерилге единицазының бот-үнези 1960 чылда чаа акша-биле: чигир свёклазыныы—3 рубль 47 көпеек, картофельдиы—5 рубль 32 көпеек болган.

Хаваннарның янзы-бүрү белүктерин хемчээли бир дөмей чигир свёклазы-биле болгаш картофель-биле чемгерерге хонукта дараазында ортумак немелде деңзин алдынган: чигир свёклазы-биле чемгерип турган хаваннар 555 грамм немешкен, картофель-биле чемгерип турган хаваннар —442 грамм немешкен. Картофель-биле чемгергениниге бодаарга, чигир свёклазы-биле чемгергениниң немелде деңзизи 26 хуу бедик болган.

Колхозчуларга болгаш совхозтар ажылчыннарынга, колхозтар даргаларынга болгаш совхозтар директорларынга, колхозтарның болгаш совхозтарның агрономнарынга, зоотехниктеринге чугаалап тур мен: бо дугайын боттарынарга шинчилеп, чыгдынган дуржулганы ажыглаңар. Кым ындыг дуржулганы кылыр болдур, ол кижи чигир свёклазы дээрге—кончуг продуктулуг болгаш шингээттингир чем дээрлинге бүзүрээр апаар.

Мынчангаш, мал чеминиң балансызынга кукуруза болгаш картофель-биле чергелештир чигир свёклазын база киирип турар бис. Картофель-биле чигир свёклазы маргыжып, ону мал чеминиң балансызындан кызып үндүрүвүдүп база чадавас. Ону холбаштыр чигир свёклазының үрезин ажылын экижиденче, свёкла үрезиннери бүдүрерин көвүдедиринче хемчегларни алыр херек. Катаптаайн, мал ажылынга быжыг чем суурну тургузар төлээде, кукуруза болгаш картофель-биле чергелештир чигир свёклазын база алыр болза чогуур.

Оон-биле кады люцерна, клевер, вико-сула холумаан болгаш өске-даа ындыг культураларны база хөйү-биле өстүрээ чогуур.

Мал чемнериниң дугайында чугаалап тургаш, чем балансызынга сиген далганы ам улуг ужур-дузалыг болу берип турарын база чугаалаар херек. АКШ-тың фермер ажыл-агыйларында болгаш Европаның чамдык чурттарында белоктуг чем болур сиген далганын мал ажылынга калбаа-биле ажыглап турар. Люцернаны хоолулуг бүдүмелдер болгаш витаминнер бедик шингээттинген сиген далганы кылдыр болбаазырадып турар. Ону кылырда сигенни кылымал арга-биле кургадыр, үүге дээрге ону хүнге кургадырга оон үнелиг шынары, ылаңгыя витаминнери ышкындыр. Көдээ ажыл-агый министерствозу болгаш Күрплан ол айтырыгны бодаар болза эки.

Эштер! Тараа дээш демисел-биле бир дөмей мал чеми дээш колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге демисежир херек. Кым үүгле хөй чугаа чугаалаан, мал чеми бүдүрерин көвүдедир дугайында сагыш салбастай бээр болдур, ындыг удуртукчуда үне чок. Мал чеми барда сүт-даа, эшт-даа бар болур.

VIII. ПЛАННЫГ ОНААЛГАЛАРНЫ БОЛГАШ АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АК-СЕТКИЛДИГ КҮҮСЕДИР

Эштер! Бисте: хүлээлгени алган соонда — ону күүсет деп коммунистиг эки чаңчыл туруп келген. Берген сөзүн хатка алзыптар ындыг ёзу совет кижилерде чок. Эр, хереөжен колхозчулар, совхозтарның эр, хереөжен ажылчыннары, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ховуларда болгаш фермаларда эрес-маадырлыы-биле ажылдап, бүгү улустуң мурнунга берген сөстерин эзлээр дээш оралдажып турарлар. Ол эки, ынчангаш аңаа байыр чедирер ужурлуг бис.

Пленумнуң бүдүүзүнде партияның Төп Комитединге хөй чагаалар келгилээн, оларга алган хүлээлгелерин күүсеткениниң дугайын совет кижилер чоргаарал-биле дыңнадып турганнар. Ол чагааларны номчуп көргеш, кижиниң сеткили аажок ханып кээр, ак-сеткилдиг ажылдап, берген сөстерин быжыг тудуп турар кижилерни кижи улуу-биле хүндүлей бээр.

Бистиң көдээде кайгамчыктыг хөй чаартыкчылар өзүп келген. Мырыңай хүн бүрүде мурнакчы кижилер депшип үзүп, коммунистиг күш-ажылдың бригадалары тывылгылап турар. Коммунизм дээш демиселге боттарының аргаларын болгаш төлептиин мурнакчы кижилер илередип, көргүзүп турарлар. Ол кижилерге совет кижилер чоргаарланып турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чаартыкчыларының муңмун аттарын адап болур. Оларның дуржулгазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге үнелеп четпес ужур-дузалыг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — бистиң өзүлдевистиң кол

(Уланчызы 2-ги арында).

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

(Уланчызы).

көргүзүү. Күш-ажылды эвээш чарыгдап тургаш, хөй продукцияны алыры — чедип алыр дээш бистин күжениишкиннеривисти салыр ужурлуг сорулга бо-дур.

Кайгамчыктыг ажыл-ишчи шынарны, ажыл-херекти угаазылаалыы-биле болгаш ажыктыы-биле тургузуп, ажыл-агыйны чорудуп билирин социалистиг көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары болгаш чаартыкчылары хөй-хөй чижектер-биле көргүзүп турар. Бо Пленумнуң ажылында киржип турар бүгү эштер ындыг кижилерниң чугааларын таалал-биле дыңнаш, оларның ажыл-херектеринге өөрүп турган боор деп бодай-дыр мен. Пленумнуң хуралдарының хүннеринде бо индирден чүве чугаалаан эштерни кижи дыңнааш, олар-биле чоргаарланыр-дыр! Мен бодаарымга ол эштерниң чугааларында ажыл-херекти билири, бодунуң профессиязынга ынакшылдыы, кызымакчай чүткүлүү болгаш сонуургалдыы бисти шуптувусту магадаткан дизимзе алдаргал болбас ышкаш. Ол дээрге ажыл-херекти хамаан чок көрбес кижилер чугаалап турганы ол. Бир хепке куткан домактар чыылдазын эвес, харын бодалдыг, чүрээ-биле сеткип каан бодалдарны Пленумнуң хуралдарына олар эккеп, боттарының бодалдарын бистиң-биле үлежип турганнар. Ындыг кижилер чугаалаанда ыяавыла бүдүрер, а бүдүрүп кааш улам ынай канчаар бурунгаарлаарын болаарлар. Ындыг кижилер-биле биске ажыл хайныр, ындыг кижилерге бистиң партиявыс даянып турар! (Адыш часкаашкыны).

Чамдык удуртукчулар мырынай бодал чокка бедик хүлээлгелерни ап, ол дугайын чер болганга динмиредип, эт, сүт бүдүрериниң каш чыл планнарын күүседирин аазап, боттарының аазаашкыннарын бюрократсыг ёзу-биле үрдүндүргеш, боттарының хүлээлгелерин кандыг-даа организастыг болгаш политиктиг хемчеглер-биле бадыткавас ындыг фактылар базисте бар. Ажыл-херекти ынчаар көөрүн харысалга чок дээринден өскээр адап болбас.

Чамдык чижектерден көргүзейн.

Туда областың удуртукчулары ТК-ның 1959 чыллагы декабрь Пленумунун соонда 1960 чылда күрүнеге эшти 147 мун тоннаны азы үш чыл планын саткан турар деп бүгү чүртка чарлааннар.

Ынчаарга чыл эткен-дир, а Туланың удуртукчулары боттарының хүлээлгелерин күүседкеннер бе? Чок, күүсетпээннер, оларның мелегдели хоозун чулчуруушкун болган.

Область күрүнеге 62,5 мун тонна эшти азы хүлээлгезинин 43 хуузун саткан.

Эштер! Удуртукчу кижиге чоргаарал турар ужурлуг. Бир эвес ажыл-херек шыдаттынмас-тыр дээрзин көрүп кагза, чедип келгеш:

— Эштер, ажылга буурап дүштүм, областы удуртуп шыдавас-тыр мен, ат-алдарым баксырады, үш планны күүседир дээн улус бис, а чангысты-даа күүсетпедивис, мени халаар — деп чугаалаар ужурлуг.

Ынчанган болза, ол дээрге чоргаарал-дыр, бодунга ынакшыл-дыр, бодунун төлептинн хүндүлээр кижи-дир деп билир ийик мен. А ол дээрге: хүлээлгени алгаш, күүсетпээн-не-дир мен, ында үүү деп — хүлээлгени ам база ап-ла алгай мен деп бодаар. Бир эвес хүлээлгелерни ындыг чиигі-биле алгаш, күүсетпестеп туруп-бээр болзувусса, биске кым бүзүрээрил, хүрээлениде чулчурукчуларлыг чүү партиял ол ындыг. Ындыг партияны улус хүндүлевес. Оон ужурунда, бистиң партиявыстың алдары дээш демисежир, бистиң партиявыстың ат-алдарын баксырадып турарларга улуг демисежир ужурлуг бис, эштер. Чеди катап хемчээгеш, бир катап кезер, ол кезерде кезер ужурлуг чериндан барып кезер херек. (Үр адыш часкаашкыны).

Азы Киров областы ап көрээли. 116,5 мун тонна — колхозтарга болгаш совхозтарга эт садарының талазы-биле хүлээлге ындыг турган, а херек кырында сатканы 75 мун тонна азы 65 хуу болган. Ынчаарга 1959 чылда 79 мун тонна эшти сатканын демдеглеп каайн. Мынчангаш, Киров область 1960 чылда хүлээлгелерин чүгле күүсетпээн чүве эвес, харын база эшти 1959 чылдан-даа эвээштн саткан-дыр.

Күүсеттинмес ындыг хүлээлгелер кымга херегил? Ол дээрге партияны болгаш улусту мегелээни ол-дур, ынчангаш ындыг орукка турупкан кижилер харысалганы чүктээр ужурлуг. Моон мурнунда ындыг фактылар тургулаан. Партия ону чидин-биле буруу шапкан. Ам багай чүүлдү, буруу шаптынган чүүлдү катап төрүттүндүрген херээ чүү чүвел!

Киров областың удуртукчулары мал чемнери четпес дижип турарлар. А олар кукурузаны канчаар көрүп турарлары?

Кукурузаны гектардан 300 центнерни алыр деп хүлээлгени алгаш, 103 центнерни алган. Обласка кукурузаны 89 мун гектарга тараан. Силоска 38 мунну ажаан алган. Малга бастырып каанны 37 мун гектар азы кукурузаның бүгү тарылгазының 52 хуузу.

Республиканың, крайларның болгаш областарның удуртукчулары алдынган хүлээлгелериниң багай күүсеттингениниң чылдагаанларының дугайында кижи бүрүзү болунун тайылбырын берип турар. Тайылбырны бюрократка тып болур, ынчаарга чонга ындыг тайылбыр тывылбас. Бир эвес ким-бир кижи мал ажылын шиитпирлии-биле көдүрериниг болгаш аъш-чем продуктуларына чоннун хереглелин хандырарына бисте аргалар чок деп көргүзерин орадлажыр чүве болза, ол кижи бо айтырыгны шиитпирлээринге бар курлавырларны бичe дээрге-ле көрбейн турар азы ажыглаарын күзевейн турар болгаш бодун шинег чок удуртукчу кылдыр көргүзүп турар.

Бистиң бойлус байдалларывыс, делгем черивис, кол-ла чүве — экономиктиг аргаларывыс турда, көдээ ажыл-агыйның продуктуларына чүруттун хереглелин долу хандырарынын сорулгаларын чүгле политика талазы-биле буурап дүшкеннер боттуг эвес деп чугаалап болур.

ТК-ның 1959 чыллагы декабрь Пленумунга Рязань областың улуг чедиишкиннерин демдеглээн. Эр, херээжен колхозчулар, совхозтарның эр, херээжен ажылчыннары 1959 чылда эки ажылдааннар, олар улуг ажылды чорутканнар. Олар планы 50 мун тонна турда, күрүнеге 100 мун тонна ажыг эштн сатканнар. тодаргайлаарга ийи чылдың планын күүсеткен. Ол дээрге, Рязаньның ажыл-ишчилериниң улуг чедиишкини-дир. Оларның ажылын бүгү улус алдарлыы-биле хүлээп көрген болгаш партия база чазак бедин-биле үнелээн.

Рязаньның ыланғыы херээженнери, колхозтарның болгаш совхозтарның аныяктары онза алдаржаан. Прасковья Николаевна Коврова, Ксения Куприяновна Петухова ышкаш ындыг кайгамчыктыг колхозчу херээженнер Рязаньга өзүп үнген. Шиловск районда Киров аттыг колхозтун саанчысы комсомолчу Тоня Кузьмина бир инектен-не 6297 килограмм сүттү саган. Старожиловск райондан хаван ажаакчысы Александр Яковлевич Игнаткин 1.682 хаваннарны семирти азыраан. Рязаньның өске-даа хөй-хөй эр, херээжен колхозчулары эки ажылдап турарлар.

Ындыг болза-даа Рязань областа улуг хажыдыышкыннар база илереттинген. Чамдык колхозтар болгаш совхозтар үшкү планны канчап-даа тургаш күүседирин орадлашкан, малдың баш санын кызырган болгаш келир чылда боттарының аргаларын кошкатканнар. Немей мегелеп бижиглептер, малдарны доора черден садып алгаш, ону колхозтарның болгаш совхозтарның бүдүргени кылдыр киир бижиптер үүлдер база тургулаан. Бо дугайында буруулуг кижилерге чогуур кеземчени көргүскүлээн.

Өске фактыдан көргүзейн. Полтава областың Кременчуг районда Ленин аттыг колхозтун даргазы Бойкога Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Ындыг атты аная ёзулуг-ла төлептиг кижилерге тыпсыр болгай. Полтава областың Кременчуг районда Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелинден колхозчу Г. Ф. Полтавецтиң чагаазы партияның Төп Комитединге келген. Ленин аттыг колхозтун даргазы С. К. Бойкога Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты шын эвес тывысканы, ону Украин ССР-ниң Дээди Совединин депутадынга барымдаа чокка сонгаанын ол бижээн. Колхозта дыка хөй улуг четпестернин дугайын чагаада чугаалаан.

Чагаанның иштинде дыңнаттынган фактылар шын деп чүвени ук черге барып кылган хыналда бадыткаан.

Бойконун даргалап ажылдап турары колхозта херек кырында кандыг көргүзүүлер чедип алдынганы?

	1959 чылга хүлээлге	Херек кырында күүсеттингени (гектар санындан центнер)
Тараалардың дужуду	22	13,3
Оон иштинде кукуруза	35	11,3
Картофельдиң	120	37,6
Ногаалардың	150	47
Тарымал тооруктун	22	8,2
Бир инектен сүт саары	3000 литр	2.368 литр

Партияның Полтава обкому Бойкону чүү чүвеге үндезилээш шаннаар деп киирип келгенил? Ол болза мегелээшкин, чоннуң мурнунга кем буруулуг үүлгедиишкин-дир.

Бо дугайында буруулуг кижилер — коммунистер эвес, харын ат-алдарны күш-ажыл-биле, угаан-медерел-биле эвес, а кара сагыштыг кажарлаашкыннар-биле чедип алырын күзеп турар болгаш партияга шургүп кирген өрге-дужаал сүрүкчүлери-дир. Партия биледин кармактап алган чоруур ындыг кижилер-биле шиитпирлиг демисежир херек, олар бистиң партиявысты бужартадып турар-дырлар. Өске ажыл-агыйлардан 1.126 центнер ажыг эштн садып алгаш, ону колхозка бүдүрген деп садар чорук ак-сеткил бе ол? Олар болза политиктиг организакчылар эвес, харын шаанда алгы-кеш, чаш бызаалар болгаш кырган аттар-биле садыг кылып турган чиженнер дег кижилер-дир. Чамдык коммунистер ындыг чижен кижилерге дөмейлежип турар, ындыг кижилерниң партияга турар чери чок. (Адыш часкаашкыны).

Шаннал алгаанының шын, шын эвезин катап көргеш, оон Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры адын дүжүрер херек. (Адыш часкаашкыны).

Ындыг үүл база турар: эвилелдешкен республика азы область-даа тараа белеткелиниң планын күүсеткенин илеткеп айыткаар, а даарта кээп күрүнеден үрезиннер, малга чем кылыр тараана дилей бээр.

Чижээлээрге, Россия Федерациязы 1959 чылда 1 миллиард 648 миллион пуд тараа дужаагаш, а 361 миллион пудту азы дужааган тараазының 22 хуузун дедир аппарган болгай.

Мен Россия Федерациязынган чижек көргүзүп тур мен. Ол ышкаш үрезиннерни болгаш мал чемнерин өске-даа республикалар күрүнеден алырынга чанчыга берген, ынчаарга ындыг дилегни республиканың районнары болгаш областары тараа белеткээриниң болгаш үрезин урарының планын күүседипкенинин дугайын айыткаан соонда кыла бергилээр үүл бар.

Ындыг байдалды шыдажып эрттирип болур бе, эштер! Бир эвес ындыг удуртукчуларны шынгыызы-биле шүгүмчүлевес болзувусса, ол партиядың болгаш улустун мурнунга харысалганы оскунарынга чедирип болур-дур. Бо болза окта таарышпас болуушкун-дур. Бистер ындыг кижилерни шиитпирлиг хай дээр, а чамдык кижилерни харын удуртулгадан хостаар, чамдыктарны партиядан үндүргеш, судка шилчидер-даа ужурлуг бис. Ол өргежок чугула. (Адыш часкаашкыны).

Эштер! Үрезиннер дугайында база катап чугаалаар херек.

Үрезин фондузунга тараа уруушкунун күрүнеге тараа дүжаарының планын күүседириниң мурнунда-ла шилиттинген тараалар-биле боттандырар деп СЭКП ТК-ның Пленуму 1954 чылда-ла айыткан болгай. Үрезиннерни дужаарынче, колхозтарны болгаш совхозтарны албадаар кижилерни харысалгага киирер ужурлуг дээр дугайында шиитпирни СССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1956 чылда база хүлээп алган. Ол ышкаш боттарын үрезиннер-биле долдур хандыртынган ындыг республикаларны, крайларны, областарны, районнарны, колхозтарны, совхозтарны ам тараа белеткелиниң планын күүседипкен деп саналарын база шиитпирлээн турган. Мен анаа: чүгле дужааган тараазының ниити санының талазы-биле-даа, культуралар аайы-биле-даа боттарының хүлээлгезин күүседипкен черлерни ынчаар саналар деп немеп кааксап тур мен. Кижилерге чүгле тараа эвес, харын гречиха, рис, чинге-тараа, чочак-тараа — аъш-чемге чүү-ле херегил, шуптузу база чугула болгай.

Ындыг турбуже үрезин фондуларын тургузар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаалдары каржызыбиле үреттиниш турар-дыр. Чүгле колхозтарда болгаш совхозтарда эвес, харын-даа партия организацияларында — обкомнарда, крайкомнарда мындыг удуртукчуларның эвээш эвези хараалаанчыг: олар болза көдээ ажыл-агый продуктуларын, ыланғыы тараана садып турарының үезинде эң баштай паспорттаарын орадлажып, алдынган хүлээлгелерни күүседиринге ак-сеткилдинин хөй-ниитиге көргүзүксээш, шыгжамырларында тарааларны шуптузун арыыштар, чүгле мал чемни тарааларны хавырып чорудуптар эвес, харын-даа үрезиннерин безин арттырбастар. А рапорттаан соонда ам күрүнеге көрүүр, үрезиннер, мал чемнери дилээш туруптарлар. Колхозтун болгаш совхозтун үрезиннерин алыры — ажыл-агыйны сандарадыры ол-дур. Силер шуптунар кончуг эки билир боор силер: ажыл-агыйны чүгле эртемге үндезилээш шын чорудуп болур, шөлдерге эң дээре сорттуг болгаш ук районга тааарыштынган үрезиннерни чажар. Бир эвес шуптувус үрезиннерни чорудупкаш, а оон соонда үрезин кандыгыл, чүү болурул, кандыг районнуул база ук районга хайы хире тааржырыл деп чүвени билбейн чыткаш, үрезин дилээр болзувусса, ындыг үрезиннерден чүнү алыр боор?

Боттарын коммунистер бис деп бо-ла адаттына берген тургулаар ындыг удуртукчуларның дугайында чүнү чугаалаар боор. Чүгле социалистиг күрүнениң айыннары ындыг үүлдерни үүлгедип болур. Ындыг кижилер районнарда, колхозтарда, областарда ажыл-херектиң байдалының дугайында сагыш-даа салбайн, чүгле бодунун байдалынга хамаарыштыр, мен хайы хире-дир мен дээн ышкаш көрүп турарлар. Ындыг ажылдакчы ол чоруу-биле бодунун илеткеп турары чыдыг тургузунда удуртулганы чүгле бууратканы ол эвес, харын база бүдүрүлгени келир чылга утказыптар сандаратканы ол болур, чүге дээрге, ында ам мал чеми чок, оон ужурундан мал ажылы кошкаан турар болгаш алган хүлээлгезин дараазында чылда күүседир чүүл чок апаар. Чүгле «мен» бодум дээрзинин дугайында хөй сагыш салыр бюрократтар ындыг үүлгедиишкиннерни кылыры билдингир. Олар чүгле боттарының алдар-алы дээш дувурен чоруур болгаш олар партияның эргеажыктарынче, улустун эрге-ажыктарынче дүкпүрүп турарлар.

Ындыг кижилерни партия кежигүннери дээр бе, олар дайынчылар, коммунизмниң тургузукчулары боон шыдаар бе? Чок, ол болза партияда таварылга болуп киргеи кижилер-дир.

Партияның болгаш чазактың доктаалдарын үреэни дээш буруулуг кижилерни партиядан үндүрер болгаш судка хүлээдир ужурлуг. (Адыш часкаашкыны).

Партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларының арызында бир янзы хевириниң кижилери ам бар апарган, олар тараа, эт, сүт болгаш өске-даа продуктуларны садарының эвээш планын облазынга канчап-чоон-ла алырынче, ниитизвилел фондуларын облазынга продуктулар алырынга хөй-ниитиге канчап-чоон-ла чедип алырынче күжениишкининин хөй кезиин угландырып турарлар. Ол дээрге айыылдыг чорук-тур, эштер.

Эвилелдин чазаа боду бүдүрбейн турар дээрзи билдингирле болгай. Кижилер продуктуларны хереглеп турар, ол продуктуларны кижилерге бүдүрүп турар бис. Бир эвес республика, область, район, колхоз болгаш совхоз бүрүзү ниити фондуга улам-на эвээшти киирип, хөйну негээр апаар чүве болза ажылчы чоннарның хереглелдерин хандырарынга продуктуларны чазак кайның алырыл? деп айтырыг тургустунуп келир-дир. Ол дээрге, частырыглыг практика-дыр, ол дээрге күрүнеге удур чорук-тур.

Ындыг чаржынчыг удуртукчуларның дугайында чүнү чугаалап болурул? Бүдүрүлгени көдүреринин перспективазын, аргаларын олар көрүп шыдавайн турарлар. Ам чедип алдынган деннелди ындыг кижилер боттарынга хамаарыштыр дээрде шаштыга берген деп санап турар. Ындыг кижилерде карачангыс-ла күзел бар — күрүнеге продуктулар садарының планын эвээждирин, тодаргайлаарга бүдүрүлгенин планын чиигедирин чедип алгаш, оон-биле боттарынга амыыралды чиигедири. Ол дээрге, удуртукчулар эвес, а бойлап-буураан кижилер-дир.

Продуктулар бүдүрерин көвүдедиринге күжениишкиннерни кылырын олар күзевейн турарлар. Ынчалзажок, ажылчы чоннарның хереглелдери өзүп, продуктуларга улам хөй негелдени кижилернин кылып турарын: ону барымдаалавайн барып болбазын олар билип турарлар. Облазынга, крайынга, республиказынга бүдүрерин дүрген көвүдедиринин күсели-биле хереглелдерни хандырарының орнунга, ындыг кижилер фондуларны, белен үүлдерни көвүдедир бээрин дилеп турар, ынчаарга дилег кылырынга улуг угаанның херээ чок-ла болгай. Чангыс сөс-биле чугаалаарга: эвээшти бээр, хөйну алыр деп принципти ёзугаар хеделирин олар күзеп турар-дыр.

Ындыг эштерден: силерниң районда болгаш областа бүдүрүлгенин чедип алдынган деннели—чедип ап болурунун эң үстүкү хемчээли, дээвирде шаштыкканы ол кылдыр санап турар силер бе? деп айтырар үе чедип келген. Ындыг ажылдакчыларда коммунизм тургузуушкунунун дугайында эмин эртир кызыы билиг бар ышкаш-тыр.

Коммунистер бистер, коммунистиг ниитилел дээш демисежип турар бис. Коммунистиг ниитилелдин үезинде кижи бүрүзү шыдаар шаа-биле ажылдаар, хереглээни-биле алыр дээрзи биллингир болгай. А күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн дыка бедидерин, бүгү продуктуларны бүдүрерин шиитпирлиг көвүдедирин ол принцип негеп турар.

Ындыг турбуже, чамдык удуртукчулар боттарында бар бүгү аргалар ам төнген деп санап турар. А гектардан тараанын дужуду 8—10 центнер, 100 гектар черге онаштыр 5—10 азы 20 центнер эт бүдүрүп турар районнардан ындыг хөннүг үннер удаа-дараа кээп турар, ынчаарга 50 центнер дээрге, эң үстүкү хемчээл бе, ынчаш?

Ынчаарга, партияның салган сорулгаларын шиитпирлээринче массаларны баштаар аргазы чок болганынга ындыг удуртукчулар мунчулуп турарлар, ынчалзажок олар удуртуп шыдавас-тыр бис деп чугаалаарын дилинмейн турар. Бир эвес ол ак-сеткилдиг коммунист болза, салар планны эвээждир болгаш төпчүткен фондуларны көвүдедир дугайында дилег кылыр эвес, а чоннун бүгү хереглеллерин бүрүн хандырар арганы бээр бүдүрүлгенин ындыг деннелин чедип алырынче заводтарда болгаш фабрикаларда, колхозтарда болгаш совхозтарда кижилерни организастап шыдавас апарган кижи-дир мен дээш удуртур албан-хүлээлгеден хостаарын ол дилээн турар ийик.

Партия ам өскен. Ол күштелген. Кижилер өзүп-дадыккан. Болур-чогууру-биле ажылдаар, чаа үүлдерни көөр, хөй миллион чаа-чаа кижилерни кижизидер болгаш депшидер аргазы чок апарган азы хөнну чок кылдыр бойлап-буураан ажылдакчыларны солуурунче ам ынчангаш дилими-биле кирер херек. Ёзулуг удуртукчулар боттарының аргаларын көргүзерлер, партияның салган улуг сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче колхозчуларны, совхозтарның ажылчыннарын көдүрүп шыдаарлар.

Аныяк кадрларны кижизидер болгаш деткиир херек. Ындыг болза-даа, дужулгалыг хоочун кадрлар дугайында база сагыш салыр, оларны үнелеп көөр херек. Чижээ, Москва облазында ышкаш кадрларны ынчаар көрүп болбас.

Москва областа Мытищинск районунун Сталин аттыг колхозунга Ольга Александровна Зеленская 23 чылда, оон иштинде колхоз даргазынга 10 чыл ажылдаан. Ол колхоз үлегерлиг ажыл-агый турган, өске районнардан кижилер анаа өөренири-биле кээп тургулаан, оон соонда колхозтун баазазынга совхоз тургустунган, а совхозтун ажылынга эш Зеленскаяның дужулгазы херектиг турган-даа болза, анаа: силерге ажыл чок-тур деп чугаалааннар.

Мытищинск районунун удуртукчуларындан чүнү кылыр дугайын кажан эш Зеленская айтырарга, анаа мынча деп харыылааннар: «кырый берген калай-дыр силер, ярмаркадан чанар үенер чедип келген». Бодун болгаш өскелерни хүндүлеп чоруур кижи улгады берген кижиге кырый берип-тир сен деп кажан-даа угаалавас, чүге дээрге, кыраан чорук—кырган кижиге чаагай күзел эвес-ле болгай. Ону шуптунар өскерип каар ужурлуг силер. (Шимээргээшкин, адыш часкаашкыны).

«Ажыл чок олурары менээ кончуг берге-дир. Бажынга ажыл чок олурары кара-бажында олурган ышкаш-тыр. Колхозтун байлаан тургузарынга мээн күжүм база кирген болгай. А ажыл-агыйның ам канчаар кудулап турарын көрүп тур мен, чылда сүт саалдазы 550 литрге кызырылган-дыр. 1959 чылда колхоз 591 мун чуурганы бүдүрген, а совхоз 1960 чылда чүгле 280 мун чуурганы алган, куштарның чуурга бээри ийи катап кызырылган. Бодунун назынының 23 чылын колхозка берген коммунист кижиге, менээ ол хараалаанчыг эвес бе, ынчаш?»—деп, эш Зеленская бижип турар.

Ярмаркадан чанар деп чүве бо-дур ийин! Бо дээрге, мээн ажыглааным эки чугаа-дыр. Ынчалзажок, кымның ярмаркаже базары, а ярмаркадан кымның чанары—ол дээрге, ам-даа боламчалыг шиитпирлезе чогуур айтырыг-дыр. Ярмаркага чедип келир болгаш анаа үр саалай бээр кижилер бар, а ярмаркаже чорупкаш, анаа кажан-даа четпес, орук ара саалап калыр кижилер база-ла бар болгай. Боттарын кандыг хевирнин кижилеринге хамаарыштырып турарын—ярмаркала чеде бергеннер бе, азы чүгле чоокшулап олурарлар бе, оозун бодап көөрүн Мытищинскиде эштерге сүмелээр херек. А олар тергеде чүгле олуруп алган, ынчалзажок ярмаркаже бар чораан, орук ара тергежигештен сывыртынып калып чадавастар.

Ол дугайын утпас херек. Партияның Москва комитединиң секретары турган болгаш эш Зеленскаяны эки билир мен. Картофельди дөрбелчин-уланчак кылдыр олуртур арганы ынчаарда чорудуп, ол арганы калбаа-биле ажыглаарын Москва областың колхозтарынга сүмелеп турган мен. Мээн сүмемни эш Зеленская дыннавайн барган. Колхозка бир-ле катап чедип келгеш көөрүмге, ында бүгү-ле үүлдер эрги хевээр болган. Мээн чөпшээрешээн үүлдеримге хамаарыштыр тайылбыр бээринче эш Зеленскаяның кичээнгейин угландырыш, ол шын эвес кылып турарын анаа чугаалаан мен.

Ынчаарда бис эш Зеленскаяга хамаарыштыр кандыг-даа хемчеглерни чүгле албаан эвес, харын анаа ажынмаан-даа мен. Картофельди олуртурда ол арганы ажыглаан өске колхозтарның алганы ышкаш ындыг дүжүттү дөрбелчин-уланчак кылдыр олуртур арга чокка ол чедип алган болгаш менээ харын-даа таарымчалыг болган. Ынчангаш, Козьма Прутковтун сүмелээни ышкаш, дазылынче көөр херек. Ол боду агроном, кончуг солун кижи, ажыл-агыйны оон башкарары менээ таарымчалыг болган.

Бодунун күш-шинээзинин талазы-биле ам-даа ажылдап болур-даа болза, ол кижи ам ажыл чок турар ышкажыл. Колхозтун турган чериниг бүдүрүлге көргүзүглерин оон сөөлүнде ийи катап кудулаткан кижини совхозтун директорунга томуйлааннар. Ол кижи ярмаркаже бар чыдар ышкаштыр. (Залда катны). Мен-не болзумза, эш Зеленскаяны совхоз директорунга томуйлаар ийик мен. Тараа үрээр доос-кара күрттун авазын ол силерге көргүзүптер ийик дээринге бүзүрээр мен, эштер москвачылар. (Залда катны). Эш Зеленская бүдүрүлгени көдүрүп шыдаар дээрзин бүзүредип тур мен. (Адыш часкаашкыны).

Хамык ужур үүдел дизе, эш Зеленскаяны дужуметсиг, ёзухевир барымдаалаар байдал-биле көргениниг. Оон каш харлыы менээ билдинмес ийин. Ынчаарга, каш харлыг силер деп оортан кажан айтырарга: «Мээн каш харлыымны айтырбанар, чүнү кылып шыдаарымны-ла көрүп көрүнер. (Залда катны). Ажылдаарын күзей-дир мен, пенсияга олурар хөнүм чогул» деп харыылаар.

Кижиниг төлептиг чоруу шынап-ла ол-ла болгай. Пенсияже шилчээн кижилерни бүрүүдаткан херээ чок-ла харын, пенсияны дүрүм ёзугаар берип турар. Ынчалзажок, пенсия ап чоруур чамдык кижилерни көөрге—үш харлыг бутаны кудуруундан туткаш, көдүрүптер хире. (Залда катны, адыш часкаашкыны). А ындыг кижи ажыл кылбас чорукче бодун бойладып, ниитилелге херек чок кылдыр санап чоруур, ынчаарга ону ниитилел азырап, анаа күрүне акшазын берип турар.

Пенсияже кирери—кижиниг амыдыралында сөөлгү үе-чада дээрзин база бодаар херек. Күш-ажылга, ажыл-чорудулгага чанчыккан улуг назылыг кижилер пенсияже шилчивишаан, ылангыя баштайгы үеде кончуг бергедеп, шылагзынып турар, бүгү назынында ажылдап келген-даа болза, олар амыдыралдын хайныышкынныг агымындан үштуна берген ышкаш бодап, күш-ажыл чокка амыдыралы чок ышкаш кылдыр билип турарлар. Кижиниг сагыш-сеткил байдалын билир херек. Пенсияже эрте шилчип кирер чорук-биле чүгле чалгаалар эптежип болур.

Ынчангаш, кижилерге сагыш човангыр болур, чүгле төрүттүнген чылын көөр эвес, харын дириг кижини көрүп билир херек, оон аргаларын билип ап, эчизинге чедир ажылдаар, коммунизм тургузукчуларының хүрээлениге түржүр арганы анаа бээр херек. (Адыш часкаашкыны).

Бо Пленумнун ажылынга халашкан генералдарның киржип турары менээ таарымчалыг-дыр, олар совхозтар директорларында ажылдап турарлар. Силерге алдар болгаш хүндүткел, эргим эштер, генералдар. Төрээн чурт дээш төлептиг тулушкан силер, ам бистин чуртувуска коммунизмни тургузар дээш демиселли төлептии-биле чорудуп турар-дыр силер! (Адыш часкаашкыны). Совет Армиянын офицери халашкаш, хаван ажаакчызы болуп, бүдүрүлгеге кончуг улуг чедиишкиннерлиг болган дугайында чагааны номчууру менээ өөрүнчүг-дур. Хаван ажаакчызының дугайында соора билиишкинни ол арта база берген-дир, ынчаарга хаван ажаакчыларын болгаш кадарчыларны адакы хевирнин кижилери деп санап турган-на болгай. Ынчаар чугаалаар эргелиг болгаш бодум кадарчы чораан болганымза ону чугаалап тур мен, а ам чон болгаш партия мени СЭКП ТК-ның Бирги секретарының болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазының албан-хүлээлгезинде олуртуп каан-дыр. Кадарчыларның арызында багай эвес кижилер тургулаар ышкажыл. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Мени шын билип-ле көрүнер, эштер, а бодун мактаар апарган-дыр деп, буруудады бербейн көрүнер. (Шимээргээшкин, адыш часкаашкыны). Бодумну бодум депшиткен эвес, мени силер сонгуп алган силер, а силерниң идегелинерге төлеп чок кижилерни сонгувас-ла болгай силер. (Адыш часкаашкыны). Ынчангаш, силерни хүндүткел-биле көрүп тур мен. Мени биртээ сонгуп алган болганда,—херектиг-ле болган-дыр мен ийин. (Адыш часкаашкыны).

Кижилерни ынчангаш сагыш човангыр болгаш кичээнгейлиг көөр, эштер Малинина, Посмитный, Коротков, Турсункулов, Могильченко, Генералов, Буянов, Гринько, Урунходжаев, Орловский, ийе, оларның шуптузун канчап санап чедер боор, олар ышкаш башкарыкчы кижилеринин билиг-мергежилин, дүржулгазын дээре ажыглаар херек, эштер. Ол кижилерни көрүнерлаан. Бир эвес олар пенсияже чоруй-даа барза, олар бажыннарынга анаа черле олурбастар, ажыл-агыйны көөрүнче чүткүл оларны дөстүндүрбейн баар. Ындыг кижилерни чайладыр идип болур бе, ынчаш? Оларның-биле кашдаа шак иштинде чугаалажыры, оларны дыңнаары—көдээ ажыл-агыйны башкарар талазы-биле дээре академияны доосканы ол-ла болгай. Ол кижилерни үнелеп көөр, дүржулгалыг хоочун кадрларны аныяк кадрлар-биле холбаштырар херек, эштер. (Адыш часкаашкыны).

IX. КИЖИЛЕРНИ КОММУНИСТИГ МЕДЕРЕЛДИҢ ЁЗУЗУНГА КИЖИЗИДЕР

Эштер! Бистин партиявыс коммунистиг тургузуушкуннун кайгамчык улуг сорулгаларын айтып база боттандырып турар. Ам кол чүүл болза кижилерни организастаары, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүн болгаш социалистиг ниити чүрүттүлгениң чүрумнарын сагыырының талазы-биле массалар ортузунга кижизидикчи ажылды бүгү-ле черлерге ханызы-биле чорудары болур.

Сталино областың Марьинск районунда партия организациязы кижилерни кижизидериниң эки үлегер-чижээн көргүзүп турар, ол дугайын райком секретары эш Глухов маңаа чугаалады. Оларның организакчы ажылче, кижилерни кижизидеринче кол кичээнгейни салып турары чөп, чүге дээрге ажыл-херектин чедишкинниг болуру кижилерден, кадрлардан хамааржыр болгай.

Бужар чуттуг, ниитилелге удур болуушкуннар-биле камхайыра чок демиселли чорудары эргежок чугула.

Чамдык республикаларда, областарда болгаш районнарда ол хоралыг чүүлге удур демиселли кошкаткан, чамдык хоорайларда болгаш суурларда эзиртир арага-хымыс салар дугайында шиитпирлер күүсеттинмейн, арага тигер чоруктар-биле демисел кошкак чоруттунун турар дугайында чагаалар партиянын Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге кээп турар.

Липецк областың Сенцово суурунун чүрттакчылары Хорьякова болгаш Морева мынчаар бижип турар:

«Сагылга-чурумну сандаралы, арага тигер чорукту АКШта эндере чепсегленишкин-биле бир дөмей чорудун турар суур мангыстарынга удур шиитпирлиг хемчеглер алырын Силерлен дилеп тур бис. (Залда катны). Бисте дыка хөй кижилер чигирдеп арага тип алгаш, эрлерге сыгап ижиртип турарлар, оон ужурунда эр кижилер прогулдап, ажылга үнмейн кылаштажып, харын суурну бир кылдыр эзирик толап чоруп турарлар. Совхозта ажылче барбайн, харын арага тип алгаш, оон-биле эр кижилерни ажылдан чарлыктырып турар аныяк хереженнер бар. Чамдык кижилерниң чугаазы-биле алырга, олар арага тиккеш, дыка хөй акшаны ажылдап ап турарлар—үш сава тиккен арага 120 рубль болур, ынчаарга ону чүгле чангыс хүн иштинде кылып турарлар. Ол кижилерге хамаарыштыр хемчеглер ап көрүнер. Оларга удур демиселди болдунар-ла дүргени-биле чорудар херек. Арага тигикчилери капиталистер-биле дөмей чүрттап турарлар».

Ындыг янзылыг чагаалар өске областардан база келгилээн.

Оорлаар чорукка удур, арага тигеринге удур, арагалаар чорукка удур улам шынгыы хоойдуларны республикаларга хүлээп алза чогуур ышкаш-тыр. Араганы чүгле тип турар кижилерни ялалаар эвес, харын тиккен араганы садып ап турар оон ижикчилерин база кезедип ялалаар херек, чүге дээрге, бир эвес тиккен араганы садып албас чүве болза, ону тикпээн турар ийик, оларны база-ла оон киржикчилери кылдыр көрүп шиидер херек. (Адыш часкаашкыны).

Мангыстаар, күш-ажылды тоомча чок көөр чорук хуу өнчүзүрек сагыш бодаллар дээн ышкаш ындыг хоралыг чүүлдерни кам-пайыра чокка тура тыттар херек. Капитализмниң артыышкыннарынга удур эштеш чок демиселли чорудар, ол демиселге хөй-ниитиниң салдар чедирериниң хемчеглерин административтиг шыгыы ялалалдын хемчеглери-биле дүүштүрери эргежок чугула. Ынчаарга кол-ла чүүл — кижилерни кижизидери болур.

В. И. Ленин мынчаар чугаалаан: «Оор бузурунчуларга, маңгыстарга, хулиганнарга хамаарыштыр учёт болгаш контроль талазы-биле ажылчыннарның болгаш тараачыннарның массазының революсчу соруккур көдүрүүшкүнге үндезилеп чоруттунун турар чүгле эки-туралыг болгаш ак-сеткилдиг кады ажылдажылгазы... каргыштыг капиталистиг ниитилеллин бл артыышкыннарын, кижи төрелгетеннин шаарланган ол боктарын, шак ол хөөн калынчыг кылдыр ирип дүдээн болгаш алтыгеен артынчыларны, социализмге капитализмден салгал кылдыр арткан шак ол халдавырны, хамчыкты, оюлганны тиилеп шыдаар». (Чогаалдар, т. 26, арын 371).

Шак ол ленинчи сөстерни хандыр болап көрүнер. Эткен шагның болуушкуннары-биле демисежиринин эргежок чугулазын Ленин кайы хире ханызы-биле бодаан-дыр, чаа чырыткылыг делегейни — коммунизмнин делегейин тургузарынга шаптык болуп турар шак ол хоралыг чүүлдү ол болунун маа-болунун алызындан кайы хире чүдексинген-дир. Кол кичээнгейни Ленин кеззеде-ле кижизидикчи талаже, кижилерни күш-ажылга, күш-ажылдың кижилериниң ниитилелинге үргүлч

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү).

Бис ону чугаалажып турувуста, аная эш Мжаванадзе база олурушкан, ынчалза-даа ол чүве ыыттавайн олурган, таптыгла ол хүн парлалгага Тбилисинин болунун 6 мүн олуттуг Лужнихизинин тудуушкуну чоруп турар деп медээлээн турган.

Биске ындыг дерилгелер херектиг бе? Оларны херек чок деп кым-даа чугаалавас. Ынчалза-даа ам ону кылырының өйү чедип келген бе ынчаш? Өйү келбээни билдингир. Бистиң хоорайларда чурттаарынга четчир санныг оран-савалар ам-даа чок, подвалында кижилер чурттап турар ындыг бажыңнар ам-даа бар. Чамдык школаларда уруглар ийи болгаш харындаа үш ээлчег-биле өөренип турар. Бисте эмнелгелер, божулга бажыңнары, уруглар яслилери болгаш уруглар садтары ам-даа чедишпес. Хоорай бүрүзүнге тускай Лужники дериринин орнунга ол бүгүнү тудары артык ажыктыг. Бир эвес бистер ам ындыг тудугже сундугар болзувусса, ол дээрге төтчеглээшкин-дир.

А литва удуртукчулар феодалдарның ордуларын бүзүнудучуурундулардан катап тургузуп эгелээннер, ол ордуларның дыка хөйү төөгүлүг чугула үнелиг үүл болбайн турар. Ынчаарга республиканың ажылчы чоннарының чамдык эн чугула хереглелдеринге кирер акша-хөренгилерни четпес үнүрүп берип турар. Ол шын бе ынчаш, эштер? Бир эвес ол оруктап чоруур болзувусса, үүү үүвеге чеде бээр бис? Камныг, хумагалыг ажылдакчылар эвес, харын улустуң акша-хөренгизинин үүгле самчыгдакчылары ынчаар кылып болур.

Эрги шагның хөй-хөй ажык чок тудугларын Москва чанында безин септеп-селиринче сундуга берген. Ол херекке байын алырын күзээр чамдык кижилер ындыг айтырыгларны чамдыкта дуюкаа тургузуп, силерни оптуу-биле кажарлап турар деп үүвени билип алынар, эштер. Олар мындыг янзы чугаалаарлар:

— Силер культурлуг кижи-дир силер, хоочун шагның шак бо турасказалының ужур-дузазын билир болгай силер. Бо төөгүлүг турасказалды силер, үүгле силер үнелеп көрүп шыдаар силер. Ол алдарлыг кижи бөрта селгүүстеп чораан, шак борта олурган болгаш болунуң планнарын бодап турган, а шак маная ол ажына бергеш, үнүкүрүпкен кижи болгай (залда катны). — Мен хөөретпейн тур мен, эштер, ындыг ужур-дүржок чоруктар база тургулаар болгай.

Ам дыштанылга бажыны кылып каан бажын шаанда Раевскийге хамаржып турган дээр дугайында чагааларны менче кызымаккайы-биле чорудуп турган бир хөрээженни сактып тур мен. Аная Пушкин аалдап кээп, бирде Раевскийниң уруглары-биле, бирде оон-даа өскелер-биле өннежип чоруп турган. Ол бажына дыштаныш турбайн, харын музей организастаар херек деп, ол бижип турган. (Залда катны). Ол хөрээженнин негеп турары ышкаш кылыр болза, ужур-дүржок үүүлүг үүлгеткени ол болур; ол дээрге угаан-сарыылдыг болур чоруктуг дорамчылааны болур-дур. Аная мемориалдыг самбыраган азып канар, ажылчы чоннар ол бажына дыштанып турган аан. (Адыш часкаашкыны).

Мындыг янзылыг база-ла хөй-хөй таварылгалар бар. Кандыг-ла бир колхоз болунга хөгжүм школазы тургузуп алган деп украин болгаш өске-даа солуннарда болганчок-ла бижип каан чоруур-дур. Ону кылыры эрте эвес үүве бе? Колхозтарга хөгжүм школалары херектиг бе, кандыгыл? дээр дугайын билбес-тир мен. А бир эвес оларны тургузар үүве болза, колхозтар аразының школалары кылдыр тургусса оон дээре боор.

Ындыг херектер-биле кым ажылдап турарыл? Колдуундала алдарлыг ыраажылар болдуур ийин. Боттарының алдарын канчап-чоп мөнгежидип алыр дээш, олар боттарының төрүттүнген суурларынга хөгжүм школаларын организастаар дугайында айтырыгны «идип үнүрүп» турарлар. Оон кадында ындыг школаны бодунун эвес, харын өскенин ахшазы-биле күрүненин акша-хөренгизи-биле тургузуп алыксап турар. А бир эвес ындыг артисти болунун төрээн суурунга ырлап көр деп дилээр болза, ол халаска ырлавас-даа.

Донбасска чорумда, менээ мындыг фактының дугайын улус чугаалаан. Ол черге төрүттүнген болгаш болунун аныяк чаш үезин аная эрттирген бир сураглыг артист оларга чеде берген. Чүрүнүп улузу оон дилеп салган:

— Биске элээн каш ырлардан ырлап берем!

— Ынча хире мундан салып канар, ынчан ырлаайн — деп, ол харыылаан:

Шахтёрлар аная мынча дээннер:

— Бо канчап бээрдиң, тений бердиң бе? Ындыг акшаны кайын тып алыр бис? Сен бистин-биле чангыс чер-чурттуг кижи болгай сен...

— Бир эвес акша чок болза, мен ырлавас мен — деп, чангыс чер-чурттуг кижи харыылаан.

Ынчангаш ол шахтёрларга ырлап бербээн, үүге дизе аная үнүп дынзыдары харамнанчыг болган. Ынчаарга күрүне күсели-биле кодээ суурга колхозтуң хөгжүм школазын ажылаарын, харын-даа балетти безин ол сүмелеп турар. Ол дугайты ол боду чарыгдал үндүрбес-ле болгай. (Залда хөглүг шимээргел).

Чамдык эштер кымның дугайын чугаалап турарымны даап билип орлар боор. Ол кошкак талаларлыг-даа болза, угаанныг болгаш хүндүлүг кижи үүве. Оон фамилиязын адап турбас мен, ынчалза-даа болган үүвени чажырар хөнүүм база чогул.

Кодээ школаларга бот-тывынгыр уран үүүлүг бүгү хемчеглер-биле сайыралып, ырның, хөгжүмүнүң бөлгүмнерин тургусса чогуур. Ол бүгү херектиг болгаш ажыктыг. Ынчаарга колхозтарның хөгжүм школаларын тургузары ам үеде колхозтарга күш четтинмес, чоннуң чугаалажыры ышкаш; карманда акшага дүүшпес үүве-дир.

База бир үүл дугайы. Кайда-даа камгалалдыг черлер кончуг хөйү-биле тургустунуп турар. Даг-Алтайда камгалалдыг чер дугайында кино-чуруктуг көрген мен, силер база көрген боор силер. Ол кино-чурук кончуг эки кылдынган. Ында кедергей кадык-шыырак бир кижини көргүскен, эртемден-не кижи боор ол. — камгалалдыг черлерге даалы-ла эртемденнер турар үүве болгай (залда хөглүг шимээргел)... ол кижи диниинин тоорук казып орарын даш кырындан тураннап көрүп чыдар. Оон ол турааның өскээр угландыргаш, адыг канчаар кылаштап чоруурун көре бээр.

Чүү камгалалдыг чер үүвел бо? Бо дээрге, ында чурттап турар кижилерни камгалаан чер-дир. Олар ында амыдырап, харын адыглар биле диниинерден дээре амыдырап турарлар. Ол кижилер чох-даа турган болза, диин дөмей-ле тоорук казыыр ийик. Ында эртемден бар бе азы чок бе дээрзи аная хаман чок. Ынчалза-даа ол ам тоорукту эртемденнин хайгаралында казып орар, а эртемден ол дээш акша, артында-ла хөй акша ап турар, ылгал ол-дур. (Залда хөглүг шимээргел).

Камгалалдыг чер деп үүл? Ол дээрге, чоннуң байлаа-дыр, ону камгалаар херек. Ынчаарга бисте болганчок-ла шоолуг үнелиг эвес черлерни камгалалдыг чер кылдыр чарлап турар болгай.

Бо херекти чурумчудар херек. Камгалалдыг черлер бойдустуң камгалаза чогуур үнелиг булуннарынга турар ужурлуг, аная ёзулуг эртем хайгааралдарын чорудар херек. Эртем болгаш күрүне талазы-биле үнелиг ындыг камгалалдыг черлер бисте бар болбайн аан. Ынчалза-даа амгы камгалалдыг черлерниң хөй кезии — хей хоозун херек-тир.

Аргаларга камгалалдыг черлер чок болза, үүү болу бээрил ынчаш? Үүү-даа болбас. Бойдусту камнап, камгалаары херектиг болбайн аан, ынчалза-даа ону чер болганга-ла хөй кижилер ажылдап турар улуг штаттыг камгалалдыг черлер тургузарының аргазы-биле кылбас-ла болгай.

* * *

Эштер! Бистиң Пленумувус улуг кодурлүүшкүннүг эртти. СЭКП-ниң XXII съездизин чыылдыар дугайында шиитпирни бүгү партия, бүгү улус сорук кириишкин-биле болгаш изиг үүлдүгээнүүшкүн-биле уткуп алган. XXII съезд партияның чаа программазын — коммунизм тургузуушкунунуң программазын хүлээп алыр. Чурттуң хоорайларында болгаш кодээ черлеринде партияның съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш калбарып турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлөөлекчиларининиң Чөвүлел хуралының түннелдериниң дугайында айтырыг бистиң Пленумувустуң хүн чуруумунга кирген. Марксизм-ленинизмге үндезилээн делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бузулбас чангыс эвин болгаш сырый каттыжышкының бүгү делегейниң мурнунга ол Чөвүлел хурал көргүскен. Бистин ленинчи улуг партиявыс делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң дайынчы авангарды болурунуң хүндүткелин болгаш ынакшылын ажыглап турар дээрзин Чөвүлел хурал көргүскен.

Ам Пленумнуң тургускан соруулгаларын боттандырары, чеди чыл планының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседири болза бистиң чуртувустуң күчү-шыдалын улам-на быжыглаар, бүгү депшилгелиг кижи-төрелгетенниң караанга бистин партияның, бистиң чурттуң ат-алдарын улам-на бедик кодүрер.

Болунуң XXII съездизинге уткуштур бистиң партиявыс кажангызындан-даа артык чангыс эптиг база алдарлыг болгаш тиилеттирбес ленинчи туйту долгандыр сырый каттышкан чоруп орар. (Динмиттиг адыш часкаашкыны).

Эштер! Пленумга кодээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларын бистиң чугаалашканывыс чаа-чаа чедишкиннерже орукту айыткан. Бистиң чамдык эштеривис чедип алдынган чедишкиннерге оорганлангаш, элээн менээргени берген болгаш сөөлгү ийи чылда хирелиг ажылдаанар дээрзин Пленум көргүскен. Ынчаарга бисте кайы хире эн байлак аргалар барыл? Бир эвес бистер оларны үнелеп, бүгү үүвени бодамчалыг болгаш хандыр бодап көөр, бир эвес бодувустуң ажылывыстың хыналдазын шүгүмчүлелчи өзуби-биле көөр болзувусса, ол четпестерни дүрген ажыл эрткеш, бистиң хөгжүлдевиске чаа-чаа бедиктерже улам-на бүзүреллдиг, быжыг базым-биле бурунгаар чоруур бис. (Адыш часкаашкыны).

Мени чедишкинге бүзүреллдиг кижи дээрзин билир болгай силер, эштер, ынчаарга кодээ ажыл-агый продукциязын чоннуң кижи санынга онаштыр бүдүрер талазы-биле бо беш чылдарның дургузунда Американың Каттышкан Штаттарын чедип шыдаар бис дээрзинге бүзүреллдиг мен. Бүгү айтырыг ажылды канчаар организастаанында болуур. (Динмиттиг адыш часкаашкыны).

Чижээлээрге, эзт бүдүрер талазы-биле Американы чедер дизе, Совет Эвилелинге кодээ ажыл-агыйның 100 гектар ажыглалдыг черинге онаштыр 42 центнер эзтти диригдензинге бүдүрер ужурлуг бис. 1959 чылда 100 гектар бүрүзүнге-ле 17 центнер эзт бүдүрген болгай. Ынчанмыже хөй-хөй колхозтар, харын эрткен үеде хожудап турганнар безин 2 чылның дургузунда 100 гектар ажыглалдыг чер бүрүзүнге онаштыр 80 центнер, мырынай хус-даа центнер эзтти бүдүрер деннелди чедип ап турарын көрүп тур силер, эштер.

Бир эвес ону хөй-хөй колхозтар болгаш тус-тус районнар чедип аптар болза, беш чылдың дургузунда бүгү чуртка ону чедип ап шыдавас деп бис бе. Ынчалза-даа ол дугайында үүгле күзээшкин эвес, а харын чүткүлдүг, күжениишкинниг ажыл эргежок чугула. Бисте аргалар бар; материалдыг аргалар бар, кижилер бар; ам бүгү айтырыг болза ол кижилерни организастаарында, удуртулгада-дыр. Ынчаарга бир эвес бистер шупту бодувустуң сорулгавысты шын билир, оларны чедип алырының аргаларын шын айтыр, кижилерни эки шилип алыр, ол кижилерни шын таарыштыр тургузар, оларны сорук киирер, оларга бүзүрелли киирер болзувусса, ол кижилер дагны-даа андара тудуштарлар. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Чер-черге чанып баргаш, бистиң мурнувуста турар сорулгалар дугайын кижилерге экидир чугаалаан, - ТК-ның амгы Пленумунуң шиитпиринде тодараттынган чаа-чаа чедишкиннерни чедип алырының аргаларын оларның-биле кады төлевилеп кылган турзун дээш силер бүгүдени хыйгырып тур бис. Бо угланыышкына бүгү партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары эки ажылдаар ужурлуглар.

Эн чоокку хүннерде мээн Украинаже базарымны, Сонгу Кавказче, Грузияже чоруурумну ТК-ның Президиумунга дугурушкан бис, Воронежке, Сибирьнин болгаш Казахстанның күр черлеринге база баар деп бодап турар мен.

Ол чоруушкун болза, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге кандыг-ла бир чергеги-биле деткимче болган турзун дээш оралдажыр мен. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны). Барын четтиккен черимге четпестерни шүгүмчүлээр апаарым чугаажок, ол дугайында хомудай бербес силер. (Хөглүг шимээргел).

Кижилерни чаа күш-ажылчы чоруктарже кодүрер төлээде, оларга кеззеде үвенин шынын чугаалаар, бедик түннелдерни чедип алырының аргаларын көргүзер херек. Ынчаарда кижилер бүзүрээр, хей-аттыг ажылдаар, чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр апаар.

Бисте, коммунистерде чонга кеззеде үвенин шынын чугаалаар эрес-дидим чорук бар. Улус ажыл-агыйын улам бедик кодүрер, чонга элбекшилдиг продуктуларны тургузар төлээде, бистиң чуртувуста бүгү материалдыг аргалар бар.

Бодунуң күштеринге бүзүреллдиг, ленинчи чагыгларга шынчы совет улус өчис сорулгаже — коммунизмче быжыг базым-биле бурунгаар чоруп орар. (Динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген).

СЭКП-НИҢ XXII СЪЕЗДИЗИН— КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Тудугжулар хүлээнип тур

«Коммунтудуг» септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннарының хуралы солун болуп эрткен. Олар СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлеринге улам сорук кирип, 1960 чылдагы ажылының түннелин чугаалашпышаан, СЭКП-ниң XXII съездизинге чедишкинниг ужуражыр дээш социалистиг чарыштың чаа хүлээлгелерин алган.

«Коммунтудугнуң» тудугжулары эрткен чылын 93 аал ишти чурттаар бажыңнарны ажыглалга киирген, капитал септелгениң чыл планын ажыр күүсеткен, эки оруктарны, тратуарларны болгаш ногаан сесерликтерни кылган.

Чаа, 1961 чыл улус ажыл-агыйынга улуг чедишкиннернин чылы болзун дээш улам эки ажылдаарын олар шиитпирлеп алган.

Коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири И. Иванова сес алган:

— Ам-даа эки ажылдаар аргалар бисте бар. Мээн бригадам СЭКП-ниң XXII съездизинин ажыттынар хүнүнүге чедир он айның бүдүрүлге планын 130 хуу күүседирин хүлээнип турар—деп. ол чугаалаан.

Хоорайның суг дамчыдылга черинин монтажниги эш С. Санай санал берген. Оон бригадазы суг дамчыдылгазының магистралын бүрүн салып доозарын база ону СЭКП-ниң съездизинин ажыттынар хүнүнүң бетинде ажыглалга киирерин бүзүредип чугаалаан.

«Коммунтудугнуң» тудугжулары эрткен чылын хоорайның тудуг организацияларының аразында социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн. Чуртталга тудугларының бо чылгы планын хуусаа бетинде күүседирин, октябрьның 17-ге чедир он ай планын күүседип аптарын коллективин хүлээнген болгаш «Тыва тулуг» тудуг-монтаж» эргелелиниң коллективин социалистиг чарышка кыйгырган.

В. МИРОШНИКОВ.
профэвилелдиң тудуг комитединин даргазы.

Улуг өөрүшкү-биле

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары болгаш кодээ интеллигенциялары СЭКП Төп Комитединин чаа эрткен январь Пленумунуң докладалын өөрүшкү-биле уктуп алганнар. Колхозтуң тудугжулары — бызаңчылар, чазаныкчылар Пленумга төлептиг белекти — школа-интернаттың тудуун шалыпкын доозуп, ажыглалга киирген.

— СЭКП Төп Комитединиң кодээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдериниң талазы-биле эн чугула айтырыгны чугаалажып, тодаргай программалыг докладалды хүлээп алганы-биле хөлбаштыр, колхозчу малчыннарның уругларында чаа школа-интернатты ажыттывыс. Аъш-чемниң долу хандырылгазын база алдывыс. Уруглар, ооллар тус-тус комнаталарда чурттап, чаа орун, дежекбиле хандыртынган. Ам бистиң коллективтиң мурнунда улуг ажылдар туруп турар—деп, школа-интернаттың эргелекчизининиң хүлээлгезин күүседип турар эш Такпай-оол улуг өөрүшкү-биле чугаалааш, интернаттың иштики байдалы-биле таныштырды.

Колхозтуң ыракы малчыннарының бежен ажыг уруглары база өскүстер күрүненин долу хандырылгазында чурттап, өөренип турарлар. Оларга немештир өске черлерден ам-даа уруглар келирлер. Колхозчу малчыннар эштер Бадарчы, Арты болгаш өскелериндаа 2-ден 3 чедир уруглары ам ында чурттап турарлар.

Школа-интернат делгем улуг өрээлдерлиг, иштинде үжен ажыг уруглар бир угда чемненип болур столоваялыг, кухнялыг, уруглар тон, бөргүн азар залдыг, ойнаар, номчулга кылыр өрээлдиг болгаш өске-даа черлер бар. Кижи бүрүзү тумбочкаларлыг, орунналарын чангыс-аай эдип, өрээлин арыг-шевер тургузуп турар.

— Маная колхоз-даа турбаанда, ындыг-ла ырак эвесте Чаатының суму төвүнге интернат база турган үүве болгай. Ынчан ада-иелер тараазын соктап алган, эзт болгаш өске-даа аъш-чемин белеткеп алган эккээп бээр үүве болгай, ам дээрге, магалыг үүве-дир. Бистин уругларывыс янзы-бүрү аъш-чемни ижип-чип, орундежекти эдилеп турар. Бо дээрге, Коммунистиг партиявыстың, төрээн Совет чазаавыстың ачы-хавыязы-дыр. Мен колхозта хой кадарып, харыысалгалыг хүлээлгеде ажылдап тур мен, а мээн уругларымны күрүненин долу хандырылгазында киирип каан-дыр—деп, хойжу эш Бадарчы улуг сеткил-ханыышкын-биле чугаалады.

Д. АРАКЧАА,
«Шынның» корр.

Съездиге уткуштур

СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң материалдарын таныышкаш, кодээнин ажыл-ишчилери, бүгү совет улус ышкаш, каш дапкыр бедиткен хүлээлгелерни ап, улам күжениишкинниг ажылдап турар. Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң хаван ажаакчызы эш Санчы эрткен чылын күрүнеге 60 центнер хаван эъдин белеткеп берген. Таныдылга хуралынга оон чугаалааны болза:

— Эрткен чылын төрүүр 13 хаваннарның барээзинден-не ортумаабиле 16 хаван оолдарын өстүрдүм. Бо чылын төрүүр хаван бүрүзүнден 18 хаван оолдарын доруктурбушаан, хаван эди белеткээринге бердинген онаалданы 150 хуу күүседип шыдаар мен. Ол болза СЭКП-ниң ээлчеглиг XXII съездизинге мээн күш-ажылчы белээм болур.

Пленумнун материалдарын колхозта калбак таныжып турар. Колхозтуң хойжулары Шаравии, Борбак-оол олар бо чылын хойдан ортумаа-биле 3 кг дукту, төрүүр 100 хойга онааштыр 150 хураганнарны алырын хүлээнгеннер. Ол ышкаш, механизаторлар, чолаачылар, өске-даа колхозчулар улуг сорук кириишкинниг ажылдап турар.

М. МАЖАА.

Ажыл-ишчи сорук кирген

БИЧЕ-ТЕЙ. (Телефон-биле). СЭКП-ниң ээлчеглиг XXII съездизинге чедишкинниг ужуражыр дээш ажылыш чурттуң бүгү черлеринде улуг кодурлүүшкүннүг калбарган. Барыын-Хемчик районда «Кызыл тараачын» колхозтуң малы менди болгаш хүр кыштаглап турар. Төп Комитеттин январь Пленумунуң материалдарын таныышкаш, колхозчу малчыннар улам бедиткен күш-ажылчы хүлээлгелерни алган.

Колхозтуң чамдык кыштагларында амгы байдалды чижек кылдыр көргүзүп болур. Эш Сендажының Каткылыгда кыштаа шээр малга кончуг таарымчалыг: кажаалар чылыг, иштигаш девискээри арыг-шевер, ында чем курлавыры тургустунган. Малчын бодунуң күжү-биле безин 40 центнер сигенни белеткеп алган. Хойжу эш Успуннуң кыштаа оон база багай эвес.

Бо хүннерде колхозтуң шээр малы массалыг ооллап эгелээн. Чижээ, эш Сендажының 130, эш Успуннуң 170 ажыг хою төрээн, хураганнары шупту менди, эки доругун турар. Пленумнун материалдарынга улам сорук кирген ол малчыннар бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 110 хураганнары доруктурарын, чүрт хойларының бирээзинден-не 2 кг дукту кыргып алырын хүлээнген.

ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап, амыдыралга боттандырбышаан, Тес-Хем районнуң ажылышчилери партияның ээлчеглиг XXII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбартып, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Самагалдайга болуп эрткен чөвүлел хуралга Ленин аттыг колхозтуң саанчызы Үчүкей бо чылын бодунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 1300 кг, «Чодураа» колхозтуң саанчызы А. Топия 1350 кг, «Ак-Эрик» колхозтуң саанчызы Т. Манзай—1350 кг, Ленин аттыг колхозтуң Хүрен-Дугай фермазында комсомолчу аныяктар бригадазының кежигүнү саанчы Л. Күрү—1225 кг сүттү саап алырын тус-тузунда хүлээнгеннер. Чамдык фермаларны бо чылын өкижиткен инектер-биле хандырарын чөвүлел хуралга чугаалажып көрген.

О. ПАПЫН.

АГИТКОЛЛЕКТИВТЕ

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг колхозта партия организациязының чанында агитколлектив доктаамал ажылдап турар. Оон составында 25 агитаторлар боттарының участоктарынга үргүлүү барып, беседаларны, номчулгаларны чорудуп турарлар.

Партия организациязы агитаторларның сургаалдалыг хуралдарын ай санында чорудуп, хүн бүрү оларга дузалап турар. Ол чоруук агитаторларның ажылдарынга улуг идиг болуп турар. Амгы үеде агитаторлар СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң материалдарын, колхозтуң ажыл-амыдыралы-биле холбаштыр, колхозчуларга таныштырып турар. Агитаторларның чидиг сөстери колхозчуларның күш-ажылчы соруун кодүрүп турар болгаш СЭКП-ниң XXII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгелерни ап турарлар. Черге советтерге сонгуулдар талазы-биле ажылдарны агитаторлар база калбартып турарлар.

Агитаторларның иштинден эштер Дыдый-оол, Кувaа-Сарыг, Очур-оол, Васильев, Машпалдыр олар эн кызымак ажылдап турар дээрзин демдеглээри чугула.

МАЛ КЫШТАГЛАДЫЫШКЫНЫ

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң малчыннары малды менди болгаш хүр кыш ажырар дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Колхоз баштаар черинден малчыларга немелде чем сөөртүүнге эрткен чылдың декабрьның эгезинде 1 трактор, 12 шанактыг аъттарны сөөртүкчүлери-биле кады быжыглап тургускан. Олар бо чылдың баштайгы хүннеринде 22 тонна сиген, 83 тонна саван, 76 тонна силос, 32 тонна зелёнканы малчыннарның коданнарында курлавыр чем кылдыр сөөртүп чедиргеннер. Кыштагларже мал чеми сөөртүүр үргүлүүлеп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш Ленин аттыг колхозтуң ажыл-ишчилери күжениишкинниг ажылдап, чаа-чаа чедишкиннер дээш демисежип турарлар.

С. СОТНАМ.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилера чугаалап тур

Е. А. ДОЛИНЮК — Украин ССР-ниң Тернополь областың Мельница-Подольск районнуң Сталин аттыг колхозунуң звеночузу, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунга кукуруза чижектиг эн чугула культурага улуг кичээнгейни салган. Ону мен база билип турар мен. Тараазын алыр дээш база силоска кукурузаның бедик дүжүдү—бо дээрге чуртта тараа курлавырларын көвүдедири, мал чеминиң айтырыын шиитпирлээри ол.

Мээн 11 чыл иштинде удуртуп келген звеном «хөвунуң кадынын»—кукурузаны ажаарының биче эвес дуржулгазын, бедик дүжүттү алырының дуржулгазын чыылдырган. 1960 чылды ап көрээлиннер. Бистиң звеновус кукурузаны 125 гектар шөлге өстүрген бис. Кукурузаның «Карпат» деп сортун тараан 20 гектарның гектар бүрүзүнден чедиштир бышкан 167 центнер тарааны алган бис. «Одесская-10» деп сорттуң 105 гектар шөлүнүң гектар бүрүзү сүт-быштак чемниг мочактарлыг 982 центнер ногаан массаны берген. Бир центнер тараанын бот-үнези чаа акша-биле 32 көпеек, а ногаан массазыныы — ийи көпеек безин четпес.

Чуртка кукурузаны бүдүрерин моон соңгаар дүрген көвүдедиринге мурнакчы кукурузачыларның дуржулгазын калбартып нептередири эргежок чугула деп санап турар мен. Хүгбайраан, бо үүл доктаамал эвес боор турар. Бистиң звеновустуң суурунга мурнакчы дуржулганың школазын тургускан. Чурттуң чер болганындан өөренир дээш бистиинге кээп турар. Тернопольщинаже барганы халас барбаанын бистиң хөй-хөй өөреникчилеривис бүзүреткеннер. Олар эрткен чылын бедик дүжүттү алган. Оон-биле кады, бистиң шөлдеривисти көрүп, бир-ле үвени бижип ап турза-даа, а оон соонда ол бижип ап турган үвезин ажыглавайн шыгжап кааннар база-ла бар болгулаан.

Кодээ ажыл-агыйга, ылангыя мал ажылынга кукурузаның ойнаг турар чугула ролюн ам-даа билбейн турарларның бары хараданчыг-дыр. 11 чылдың иштинде мээн звеночулап ажылдаанымның үезинде, бистиң звеновус болгаш колхоз мал чемниң быжыг суурун тургускаш, 5 мүн центнер хаван эъдин болгаш 68 мүн центнер сүттү бүдүргени—ол хире кукурузаны алган.

Силос салыр кукурузаның бедик дүжүдүн механизаторлар күш-ажылды хол-биле кылбайн тургаш, улуг шөлге ап болурун дуржулга көргүзүп турар. Ындыг болган төлээде, силос салыр кукурузаны тарыырын трактор бригадазынга шилчидип бээр, ынчаарга звено чугле тараа кылдыр тарыыр кукурузаны өстүрер деп бистиң колхоз шиитпирлээн.

Бистиң звеновус 1961 чылда 100 гектар шөлге кукурузаның 1000 тонна тараазын өстүрер болгаш ажаап алыр деп хүлээнген. Алган хүлээлгени чедишкиниг күүседиринге бүгү күжүмнү салыр мен, кады ажылдап турар эштерим бодунун сөзүн ээлеп база шыдаарлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Төөгүлүг документилерни деткээн

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлөөлекчилериниң Москва Чөвүлел хуралының түннелдериниң дугайында илеткелди Бай-Тайганың партия активиниң хуралынга СЭКП обкомунуң төлөөзи эш Диига кылган.

Чөвүлел хуралдың Медеглелин болгаш делегейниң улустарынга Кыйгырыын хуралдың киржикчилери изии-биле үүүлдүгүнүп, тайбынның хөрээн камгалаар дээш колхозчу ажыл-ишчилериниң чорудуп турар күжениишкиниг ажылын боттарының сачалдарынга демдеглеп турганнар.

— Бүгү делегейниң коммунистининиң төлөөлекчилериниң Чөвүлел хуралының төөгүлүг документилерин деткивишаан, колхозчулар күш-ажылчы кодурлүүшкүнүн улам бедиткен. Бистиң тудугжуларывыс Шуй школазының чаа өөредилге чылында одаар ыяжын бүрүн белеткеп, бо чылдың тудуг ыяжы кезер планын күүсеткен, башкыларның дөрт аал ишти чурттаар бажыңын улусчу арга-биле тудуп чедээн бис—деп. «Мурнакчы» колхозтуң даргазы эш Кудурукпай чугаалаан.

Чөвүлел хуралдың үндүрген Медеглелин районнуң партия, комсомол чырыдыышкынының четкизинге ханызы-биле өөренип, чон ортузунга таныштырарын улам-на калбартырының чугулазын СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизинин эргелекчизи эш Очур-оол, Тээли ортумак школаның директору эш Далай-оол болгаш өскелер-даа онзалап демдеглээннер.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Чөвүлел хуралының Медеглелин болгаш Кыйгырыын бүрүнү-биле үүлдүгүнүп деткээн дугайында докладалды партия активиниң хуралы хүлээп алган.

К. ӨЛЧЕЙ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРГЕ «МААДЫР-ИЕ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАНЫ

ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунун 1961 чылдын январь 21-де үндүрген Чарлыы-биле Кызыллың хлеб заводунуң ажылдакчызы Ульяна Кузьмовна **Борисовага** болгаш Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» артелиниң кежигүнү Мажытпаа Өртээловна **Комбуга** он болгаш оон-даа хөй уругларны төрээни база кижизиткени дээш «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тывыспышаан, «Маадыр-ие» орден-биле болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаннаан.

ОБЛАСТА БИРГИ КВАРТАЛДА СҮТ, ЭЗТ САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ПЛАНЫНЫҢ КҮҮСЕТТИНИП ТУРАРЫ

(1961 чылдың январь 20-де, хуу-биле)

Районнар	Сүт	Эзт
Сүт-Хөл	70,5	31,5
Эрзин	47,5	—
Тожу	19,3	—
Улуг-Хем	17,6	20,4
Таңды	14,6	19,7
Бии-Хем	14,5	10,0
Барыын-Хемчик	14,1	30,1
Каа-Хем	13,1	49,1
Чөөн-Хемчик	12,1	26,4
Бай-Тайга	6,0	—
Тес-Хем	4,7	—
Чаа-Хөл	—	21,8
Өвүр	—	—

Январь 20-ге чедир область сүт садып алыр талазы-биле бирги кварталдың планы 15 хуу, эзттии—17,5 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезинде сүт садып алырының планы 32,9 хуу, эзттии—45,9 хуу күүсеттинген турганын ап көөрге, бо чылын темп оон оранчок куду чоруп турар-дыр.

Редакцияга чагаалар

Хуучуларның негелдези

«Кара-Хөл» көдээ ажыл-агый артели тургустунган үеден бээр ооң кежигүннериниң амыдыралының деңнели хүн бүрү бедип турар апарган.

Колхоз суурунда чеди чыл школазы, клуб, эмнелге салбыры дээш өске-даа албан черлери тургулай берген. Оон-биле холбаштыр чурттакчыларның саны өзүп, оларның культурлуг негелдези улам-на улгадып турар.

Чеди чылдың үшкү чылының планныг өзөлгаларын күүседири дээш ниитиниң малын ырак-узак одарларда кыштагладып турар малчыннарның негелде-хереглелдери база улуг.

Ындыг турда-ла Бай-Тайга райпозунуң баштаар чери (даргазы эш Монгуш) Кара-Хөлде садыг магазиннерже кичээнгейни кончуг четпес салып келген. Колхоз суурунда магазиниң бажыңы септеттинмээн, печказы чок, ооң ханаларында дыдыктар безин кылайып тургулаар. Дуралыгда ларёк садыының бажыңы чөгенчиг бичии, ооң садыгжызы чүгле эжиин ажыткаш, ону дамчыштыр бараанларны садыглап турар. Садып алыкчылар соокта даштыгаа эөлчег манаар ужурга чамдыкта таваржып турарлар.

Райпонуң баштаар чери Кара-Хөлге бараанвар чедирер ажылды эки организаставаан. Белен хеп, сава аймаа, янзы-бүрү бөдүүн пөстер ында шоолуг барбайын турар, а ол ышкаш таапкы, серенги, далган, крупалар ышкаш чугула хереглелдиң бараанны безин үргүлчү үзүктелип келген.

«Кара-Хөл» колхозтуң девискээринде садыг черлериниң чогумчалыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын, калбак хереглелдиң бараанларынга чоннуң негелдезин дарый хандырар хемчегларни алырын Бай-Тайга райпозунуң баштаар черинден хуучулар негеп турар.

С. БЕЛЕК.

Аар-саарлап туруп берген

Бай-Тайга районнуң коммуналхандырылга болгаш тудуг конторазының ажылында улуг четпестер бар.

Контораның пилорамазы үрелген соонда дилген ыяш материалдары бүдүреринің планы үзүлген, ооң-биле холбаштыр тудуг планы база үзүлген. Ам тудуг ажылдары соксап турушкан.

Чурталга болгаш албан организация бажыңнарының септелгези шыдажыр аргажок ооҗум темпилер-биле чоруттунуп келген. Капиталсептелге чорудар хуусаазы 2—3 чылдар бурунгаар-ла эрткен бажыңнар Тээли суурда дыка көвүдээн.

Суурну электри энергиязы-биле доктаамал хандырбайн турар. Чунар бажыңның болгаш баш таарыыр черниң ажылында улуг четпестер бар.

Контораның ийи автомашиналары үрелгенден бээр үр үе эрткен. Оларның септелгезин чорударынче чогуур кичээнгей салдынмайн турар.

Тудуг ажылдары соксаан сөөлүнде ажылчыннар доктаамал ажылда чок, анаа-ла «аар-саарлап» туруп бергеннер.

1958 чылдан эгелеп конторага чеди даргалар халашкан. Улустуң үлегер чугаазында «буга көвүдээрге инек кызыраар, дарга көвүдээрге суму ядараар» дээри ышкаш, контораның ажылында бо сандараашкыннар даргалар үргүлчү солчуп турарында чадавас боор дижиш чурттакчыларның каразып турары черле чөп боор.

С. ДАВАА-САМБУУ.

Колхозтарда чаа чүүлдер

УЙГУ-ЧЫДЫН БИЛБЕС ЭРЕС соруктуг инек кадарчызы Моңгуш Очур-оолдуң дугайын Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери мактап чугаалажыр-лар. Бо чылын бодунуң кададында 110 төрүүр инекти хүр кыштадып, баштай төрүттүнген 10 ажыг бызааларны менди камгалап, саанчыларга ажаадырыбиле хүлээдип берген.

М. МОҢГУШ.

* * *

ИНЖЕНЕР-МЕХАНИК Д. И. САВЧУК бодунуң ажылдап турары «Хадың» колхозунуң (Бии-Хем район)-механизаторларының автомашиналар чолаачылап өөренир бөлүмүн организастаан. Ында 32 кижи ажылдан хостуг үеде өөренип, база бир чаа тускай эртемни шиңгээдип алыр деп турарлар.

С. ДАНГАА.

* * *

ЧАЙ, КЫШ ДИВЕЙН карак кызыл ажылдап турда, Данмыт Саайныканың эрестиин үүү дээр ону! Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар» колхозунуң бо аныяк колхозчузу ам үеде шанактыг ат-биле ногаа шөлүнче өдек сөөртүп турар. Колхозтуң чепсек-херексел кажаазындан күзүн септелге чок шанакты алгаш, боду бүрүн септеп, дерип алган.

Д. ШОЙДАР.

* * *

ИШКИНДЕ 4 КЫШТАГДА хойжуларга кышкы үеде доктаамал дуза чедирери-биле Сүт-Хөл районнуң Киров аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери туйбу кылыр бригадага даалга берген турган. Туйбучулар ону туралыы-биле хүлээп алгаш, ол кыштагларда кажааларның көрженин коптарып, өске-даа дузазын көргүзүп турарлар. **Д. ООЛАК.**

* * *

ТОС КИЖИЛИГ ЗВЕНО Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң суурунда көдээ ажылагый техниказын септеп турар. Олар январьның бирги чартыында 8 сеялканы, 32 трактор илиирлерин, 3 трактор андазынын, 1 лущильникти септеп дооскан. Ында комсомолчулар Х. Болат-оол, А. Май-оол эки ажылдап турар.

М. ХУВИСКААЛ.

Ажылдаары болгаш чурттаары магалыг

СЭКП Төп Комитединиң январь Пленуму Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының эөлчеглиг XXII съездизин 1961 чылдың октябрь 17-де чыылдырар дугайында доктаалды хүлээп алганын база ол Пленумнуң көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хүлээп алган доктаалын солундан номчуп танышкаш, бүгү совет кижилер-биле бир дүмей сагыш-сеткилимнин ханызындан өөрүп хүлээп алган мен.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак шак ынчаар доктаамал сагыш салып турда, кижите ажылдаары болгаш чурттаары магалыг эки-дир.

«Барлык» совхозтуң хойжузунга 12 чыл дургузунда ажылдап келдим. Баштай аныяк хойлар малдап тургаш, төрүүр хойларны 1956 чылдан эгелеп кадарып эгеледим. Кыш—малчыннарга шылгалда деп бистиң партиявыстың өөредип турары кончуг шын. Кыш болза харыысалгалыг үе болур. Кандаашкын болгаш мал одары багай, сиген, тараа үнүжү хиреліг, хар улуг, соок чылдар-дда эрткилээн. Ынчалзажок кадарган хойларымны, ооң чаш төлүн чыл бүрүде чидириг чокка менди камгалап ап, эрткен 12 чылдың дургузунда совхозка эвээш эвес санныг хойларны өстүрүп бердим. Ам мени бистиң Барыын-Хемчик районда чүгээр хойжуларның бирээзи деп санап турарынга чүгле бодум эвес, харын бүгү өг-бүле боттарывыс өөрүп, улам күзениишкинниг ажылдаарын хүлээнип турар бис.

1959 чылдан эгелээш, Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң алдарлыг хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш О. Ч. Лопсанчаптың чылда хойнуң ийи удда ооллаашкынын чорудар талазы-биле дуржулгазын амыдыралга боттандырып чоруттум. Ооң түннели багай эвес болган. төрүүр 100 хойга онаштыр 138 хураганны менди ажаап алган бис. Оон ыңай, бир хойдан-на 2,2 кг дүк кыргыыр дээн хүлээлгем 2,7 кг кылдыр күүсеттинген.

1961 чылда төрүүр 100 хойга онаштыр 115 хураганны алыр, бир хойдан-на 3 кг дүк кыргыыр деп хүлээлгени алган бис. Ол чугаажок күүсеттинер. Ол дугайын хойларның амгы үеде байдалы тодаргай бадыткап турар. Төрүүр 386 баш хойларның бирги ооллаашкыны ам чоруп турар. Төрээн 225 хойдан 230 хураган алдынган.

Эрткен чайын Биче-Аянгаты ооруу шаттарга өөт багай үнген болза-дда, одарларны эөлчештир кадарар арганы хереглеп тургаш, берге байдалга таварышпадым. Хойларның күжү ортумактан өрү болган. Ам төрээн хойларны тускай үскеш, сиген-биле, а хураганнарны сула-биле чемгерип эгелээн мен.

Бисте хой азыраар бөдүүн болгаш концентрат чемнер четчир санныг бар. Бодум 5 тонна сигенни белеткеп алган турган мен. Ам сиген болгаш суланы үзүктел чокка автомашина-биле сөөртүп эккеп турар. Ынчангаш хойларым болгаш хураганнарым бөксыравас.

Мээң чамдык кожаларымның хойлары болганчок-ла янзы-бүрү аарыгларга азы ара салыр чорукка бо-ла таваржы берген турар. А мээң хойларым аарыга черле таваржып көрбээннер. Дугайты бодап көөрүмге, малдың аарыга таваржып хораар чоруу багай азыралдан болур. Чижээ, мээң хураганнарны азырап, оларны доруктурар аргам, бодаарымга, өске хойжулардан арай ылгалдыг. Хойжуларның элээн хөйү хураганнарны өг иштинге дизе хөнеп алырлар. Ол үндезини-биле шын эвес. Хураганны өгге азыраарга ышка карактары аарыыр, өтпектээр, ишти хеверер, иезинге эмзирер дээш аппаарга хоозр чорук база тыптыр. Бистиң хойларывыс хураганнарын өгге хондуруптар болза, шуут эмзирбес—хоозрлар (өске чыт ужурунда болуру чугаажок). Хураганнарны үзүп, анны кажаалап каар арганы ажыглавайн турар бис. Чүге дээрге, хураганнарны тырый кажаалап каарга, бот-боттарын баскылажыр, дүгүн чулчур, эьди изип деридер, оортан өкпези аарыыр чорук тыптыр. Оон ангыда, хураганны кышкы узун дең дургузунда иезинден чарып, анны кажаалап каарга, аштап хонары чугаажок. Бо үүлдерни хөй чылдарда херек кырында көрүп келдим. Хураганнарны иези-биле хондурары дээрге, бүгү кодан хойлар аразынче салып киириптери ол эвес-ле болгай. Чижээ, хой кажаазын ийи өрээл кылдыр үзүктеп алыр, ооң бир талазынга төрүвээн хойлар, өске талазынга төрээн хойлар хураганнарыбиле кады хонар, аргалыг болза, хураганнарның назын аайы-биле иелери-биле кады клеткаларга бөлүктеп тургузары тергиин чугула. Ынчангаш хураганнар иезиниң сүдүн өй-тап эөп ап хонарлар.

Хураганны ындыг арга-биле азыраарга кадык, шыырак, дүккүр болур. Бо арганы практика кырынга ажыглаарын хойжу эштеримге сүмелеп тур мен.

Кол ажылым хойжу болза-дда, келир үеде коммунизм тургузукчулары аныяк салгакчыларны өстүрүп, кижизидерин база шыдаар шаам-биле оралдажып чоруур мен. Бистиң өг-бүлевис 5 урукларлыг. Улуг уруувус совхозта ажылдап турар. Үжү школада 2, 6, 7 класстарда эки өөренип турарлар. Эң бичези өгде аап-саап ажылдарга дузалажып турар.

Мээң ажылдаарымга таарымчалыг байдал тургустунган. Кыштаамда чаа бажың тудуп берген. Одаар ыяжымны сөөртүп өккеп берип турар. Делегейниң болгаш чурттуң бүгү булуннарында болуушкуннарны чугаалап турар радиоприёмник база бар.

Оон-биле кады, четпес үүлдерни ыыттавайн эртип база болбас. Чемге хереглээр тараа эвээжээн. Ол дугайында дилегни совхозтуң дирекциязынга киирген болзумза-дда, мынчага чедир шиитпирлеттинмээн. Бо чылын «Шын» солун чагыттым. Оом база келбейн турар.

Совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазында бичии бажыңчыгаш эжиинде кызыл пөстө «Агитпункт» деп бижээш азып каан. Чоокта турар хойжулар орта баргаш, солуннар, номнар номчуур дээривиске демги бажың үргүлчү шоочалыг турар.

Мээң коданымда хойларны хайнакташтырып эжиктеп. Ынчалзажок оларның өң-чүзүнү каш үүл холушкак. Хойнуң уксазын эжиидер айтырыгны бистиң совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери чүгле хоозун чугаалажышкынар-биле кызыгаарлап турары шын эвес. Бо айтырыгны дидими-биле дүрген шиитпирлээр херек.

Бистиң Төрээн чуртувустуң нарыысылалы—Москвага болуп эткен СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң шиитпирлерин өөрүп хүлээп ап, партиянын XXII съездизинге уткуштур 1961 чылда аанган хүлээлгелеримни долдур болгаш ажыр күүседир дээш, совхозтуң база бир мурнакчы хойжузу эш Сотпаны социалистиг чарышка кыйгырган мен.

Куулар КОМБУ,
«Барлык» совхозтуң хойжузу.

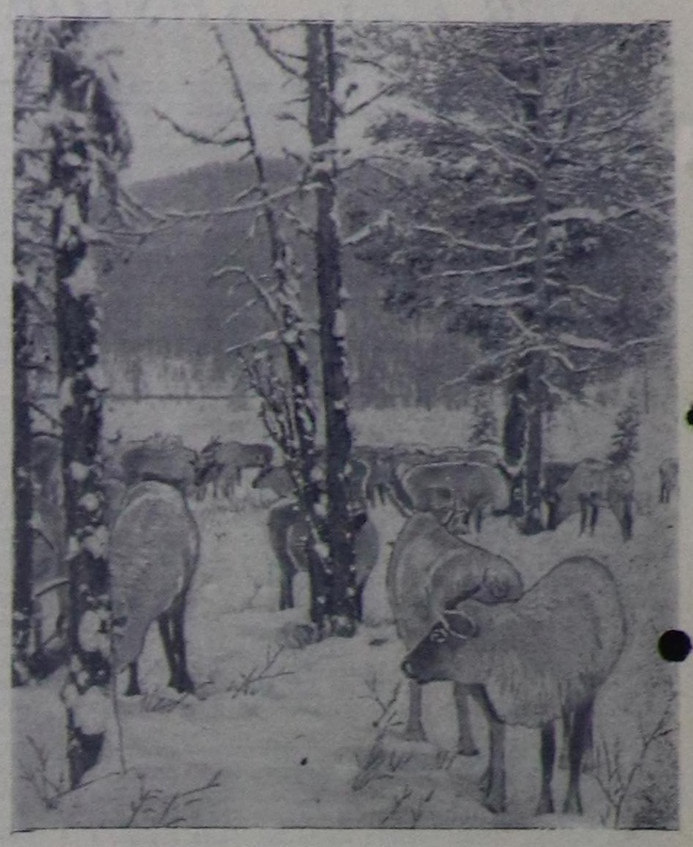

Хам-Сыранын кышкы одарларында. Фотоэтюд В. Лутковтуу.

ЧУРТТУҢ ШЫДЫРААА ЧЕМПИОНАДЫНДА

МОСКВА, январь 23. (СЭТА). Гроссмейстер Смыслов гроссмейстер Петросян-биле чедиги салыышкында ойнаваан салыын салгаш бо маргылдаага бир-ле дугаар уттурган. Эге көштерде-ле Петросянның байдалы дыка эжиий берген. Оон ийи тевези болгаш мерзези кол черлерни эөлепкеннер. Ноян талазынче кыжаныышкынны болдурбазын оралдашкаш, Смыслов бодунуң камгалалын кошкаткан. Петросян 32-ги көште тиилээн.

Ол-ла хүн, доозулбаан чамдык салыышкыннарны төндүр салган. Тарасов Геллерге, Черепков Симагинге ойнавайн-даа дүжүп бергеннер, Гуфельд биле Борисенко база ойнавайн-на хайым кылдыр дугурушканнар. Гроссмейстерлер Полугаевский биле Авербахтың оюну шыңгыы болган. Ол салыг хайым болган. Авербах сески салыгда Тайманов-биле дооспаан оюнунга удуп алган. Тайманов украин мастер Гуфельдиге база уттурган. Борисенко Фурманны, Геллер Симагинни тиилээннер.

Мастерлер Хасин биле Фурман маргылдаага база бир хевириниң рекордун тургусканнар. Үшкү салыг соңгаарлаткан оларның оюну ийи катап соңгаарлаттынган, январь 21-де болгаш 23-те үргүлчүлээннер. Олар 108 көштү кылганнар.

Сески салыгның соонда гроссмейстер Спасский бирги черде—6 санныг, гроссмейстерлер Геллер биле Петросян 5,5-5,5 саннарлыг. Гроссмейстерлер Смыслов, Корчной, Авербах, мастер Штейн 5-5 саннарлыг.

Тоску салыышкын январь 25-те болган.

Конькиге дүрген маңнаарының талазы-биле чурттуң чемпионадынга

Делегей чемпионунуң тиилелгези

КУЙБЫШЕВ, (СЭТА). Херээженнериниң конькиге дүрген маңнаарының талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады аңаа ийи хүн үргүлчүлээш доозулган. Делегейниң амгы чемпиону Валентина Стенина (Свердловск) чурттуң тулган чемпиону болган. Янзы-бүрү хемчээлдиг черлерге маңнаап, ол 205, 316 санны алган. Ийиги черни Инга Воронина (Москва), үшкү черни—Лидия Скобликова (Челябинск) алганнар.

Чемпионаттың ийиги хүнүнде 1000 болгаш 3000 метр черлерге чарыш болган. Кончуг улуг хар чаттаны-биле таарымча чок байдал турган. 1000 метрге Стенина бирги черни алган, ооң түннели—1 минута 41,6 секунда. Ийиги черни Скобликова алган, үшкү черде—Ева Иванова (Москва).

3000 метр черге Воронина хамыкты дүрген маңнаан. Ооң түннели—5 минута 29,8 секунда. Стенина ийиги черни, Скобликова үшкү черни алганнар.

ССРЭ-ниң шилиндек командазы февраль 11—12-де Норвегияның Тенсберг хоорайынга болур херээженнериниң делегей чемпионадынга киржири-биле ам белеткенип турар.

Виктор Косичкин—чемпион

ГОРЬКИЙ, (СЭТА). Москванын конькичизи 22 харлыг Виктор Косичкин Совет Эвилелиниң чемпионунуң адын бир дугаар-ла чаалап алган. Горькийниң «Динамо» стадионунга болуп эткен эң күштүг совет конькичилериниң маргылдаазынга ол эң эки түннелдерни чедип алган. Ооң түннели — 188,325 сан. Бо болза спорт төөгүзүнде ийи дугааргы эң эки көргүзүг болур

Косичкин 1500, 5.000, 10.000 метр хемчээлдерге болган маргылдааларга тиилелгени чедип алган.

Косичкиниң дараазында черни Роберт Меркулов эөлээн. Эткен чылгы чурттуң чемпиону Борис Стенин үшкү черни алган.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

Чазактың көдүрүп үндүргени «экономиканы кадыкшыдар» дугайында чонга удур дүрүм төлевилелге удурланган ажылчы чоннарның тура халыышкынныг шимчээшкини Бельгияда үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: токпактар-биле чепсегленген полицейжилер чыскаалганнарның оруун моондактап турары.

Фото Кейтсон агентилелдии.

Төөгүлүг хөгжүлденің чаа чадазында

СЭКП ТК-ның Пленумунуң дугайында социалистиг чурттарда

Социалистиг чурттарның парлалгазы болгаш радиозу СЭКП ТК-ның январь 18-те доозулган Пленумунга, а ол ышкаш Пленумнуң хүлээп алган документилеринге улуг кичээнгейни көрүндүрерин үргүлчүлевишаан. Социалистиг лагерьниң хөй-ниитизинин чаңгыс эп-сеткил-биле үнелээнин ёзугаар алырга, СЭКП ТК-ның Пленуму чүгле совет улустун эвес, харын база социализмни тургузуп турар бүгү чурттарның улустарының амыдыралынга шылгараңгай болуушкун болган.

Польшаның солуннарының айтыш турары болза, СЭКП-ниң удуртулгазы-биле совет көдээ ажыл-агый сөөлүү чылдарның дургузунда аажок улуг чедиишкиннерни чедип алган, совет көдээ ажыл-агыйның чедиишкиннерин көргүскен чурагайларны айыткан, СЭКП ТК-ның Пленуму совет көдээ ажыл-агыйның ажылының түннелдерин үндүрген болгаш келир үеде сорулгазын тодаткан дээрзин «Жице Варшава» солун бижээн.

Көдээ ажыл-агыйга ажылдап турар үлетпүрүн, эртем-шинчилел институттарының болгаш конструктор бюроларның талазындан дузаламчы, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйга удуртулганы сайзыраңгайжыдар чорук Пленумнуң салган чугула сорулгаларының күүселдезинин, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдерининг темпилерин дүргедедириниң болгаш совет улустуң өзүп турар хереглелдерин хандырарының кол магадылалы апаар деп солун оон ыңай бижээн.

Көдээ ажыл-агыйның айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның Пленумунуң Доктаалы Румынияның ажылчы чоннарынга улуг сонуургалды болдурган. Бүгү-ле төп солуннар доктаалдың тодаргай допчулалын улуг эгелер-биле көскү черлеринте парлагылаан. «Скынтейя тинеретулуй» солуннуң демдеглеп турары болза, бо чугула шиитпир көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдеринче угланган болгаш ооң мурнунга улуг перспективаларны ажыдып берип турар.

Моол Арат Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, сумулар төптериниң болгаш күражыл-агыйларның кызыл булуннарынга болгаш клубтарынга хөй санныг кижилер бөлүк-бөлүү-биле чыглып турар. Ында пропагандистер радио дамчыдылгаларының соонда дораан-на ажылчыннарның болгаш араттарның хөй-хөй айтырыгларынга харыылап, СЭКП ТК-ның Пленумунуң төөгүлүг документилериниң дугайында саналонадарын солужуп турар. МАРН-ниң Төп аймак комитединиң бирги секретары С. Рагчаның чугаалазаны: коммунизм тургузуушкунунга чаа, улам-на кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алырынче улуг Совет Эвилелиниң улузун углап турар төөгүлүг январь Пленумунуң ажылының түннелдерин бистиң кижилеривис аажок улуг сорук кириишкин-биле уткаан. СЭКП-ниң ам болур XXII съездизин чаа күш-ажылчы тиилелгелер-биле уткуурун алдарның хөрөө кылдыр моолдар санап турар.

Улустуң улуг хуралының депутаты, Төп аймактың ажылчы чоннар депутаттарының хуралының күүсекомунуң даргазы Жамсаранның медеглээни болза, ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның берген айтыышкыны үшкү беш чыл планын хуусаа бетинде күүседириниң эң-не шын оруун моол улуска айтып берип турар. Үшкү беш чыл Моолга социализминиң материал-техниктиг базазын тургузарынга шиитпирлиг рольду ойнаар ужурлуг.

Болгарияның бүгү солуннары көдээ ажыл-агый дугайында СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын болгаш Пленумга Н. С. Хрущевтуң чугаазының бирги кезиин парлаан. Солуннар СЭКП ТК-ның Пленумунуң түннелдериниң дугайында мурнуку үүлдерни бижээн.

«Работническо дело» солуннуң бижээни: 9 хонуктуң дургузунда СЭКП ТК-ның Пленуму чугула айтырыгларны ханы чугаалажып көрген болгаш ол айтырыгларның талазы-биле тодаргай шиитпирлерни хүлээп алган. ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйының амгы турар байдалының ханы марксисчи-ленинчи анализин Пленумга Н. С. Хрущев берген болгаш моон соңгааргы бүгү талалыг хөгжүлдениң оруктарын айыткан.

Ленинниң улуг партиязының Пленуму делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хөгжүлдезинде шылгараңгай болуушкунунуң—коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлөлекчилериниң Чөвүлел хуралының болгаш аңаа хүлээп алган документилерниң—Медеглелдиң болгаш бүгү делегейниң улустарынга Кыйгырыгның дугайында бодунуң ханы мерген сөзүн берген дээрзин «Работническо дело» солун бижээн. СЭКП ТК-ның Пленуму Н. С. Хрущевка баштаткан бодунуң төлөлериниң Чөвүлел хуралга ажыл-чорудулгазын чаңгыс эп-сеткил-биле үүлдүгзүнүн көрген болгаш Медеглелди коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ниити, чаңгыс аай платформазы болгаш программазы болур деп демдеглээш, ооң түннелдеринге бедик үнелээшкинни берген дээрзин солун демдеглээн.

Болгар коммунистер болгаш бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары болза, бистиң партиявыска база өске-даа акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларга Ленинниң алдарлыг партиязының берип турар чүүлдери дээш бодунуң сагыш-сеткилиниң ханганын болгаш өөрүп четтиргенин аңаа илередип турар. Болгар коммунистер СЭКП-ниң дуржулгазынга болгаш үлегеринге кезээде өөренип келген болгаш моон соңгаар-даа өөренир.

Чехословакияның «Руде право», «Земедельске новины» солуннары Н. С. Хрущевтуң чугаазының бирги кезиин «ССРЭ-ге улустуң амыдырал деннелиниң бедиишкини болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдериниң сорулгалары» деп улуг эгелер-биле ийи арыннарынга парлаан.

Сөөлгү чылдарның дургузунда совет көдээ ажыл-агыйның улуг чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан үүлдерни болгаш улус ажылагыйының бо адырында бар четпестерни бүгү совет экономиканың шапкын хөгжүлдезинин байдалдарында шүгүмчүлеп турар деп айыткан үүлдерни солуннар улуг үжүктер-биле онзалап бижип турар. Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлдези чоннуң хереглелинден мурнап турар ужурлуг дээр дугайында Н. С. Хрущевтуң бодалын, удуртулганы болгаш күш-ажылды организастаарын экижидип тургаш, практика-биле эртемниң харылзаазынга үндезилээш, механизацияны болгаш күш-ажылдың мурнакчы аргаларын нептередип тургаш колхозтарны болгаш совхозтарны организас, ажыл-агый талазы-биле моон соңгаар улам быжыглаарын ажылхеректи билири-биле кызымаккай чедип алыр деп ооң айтыышкынын солуннар база демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунга Н. С. Хрущевтуң чугаазы Берлининиң демократтыг парлалгазының кол темазы болуп турар. Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйының дүрген көдүрлүүшкүнүн бүзүредии-биле көргүзүп турар саннарны солуннар көскү черлеринге парлап турар. ГСЧП ТК-ның органы «Нейес Дейчланд» солун чугааның чамдык бөлүктерин «Амыдырал доктаамал эжиий турар—ол дээрге социализм боттанышкында дээни ол-дур» деп эгелер-биле тайылбырлаан. «Совет Эвилели ам бодунуң төөгүлүг хөгжүлдезинин чаа үе-чадазында—коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тургузарының үе-чадазында туруп турар» деп солун бижээн.

«Берлинер цейтунг» солуннуң демдеглеп турарын ёзугаар алырга, бодунуң чугаазынга Н. С. Хрущев чеди чылдың келир беш чылдарында көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин эң-не бедик темпилерин чедип алырының сорулгазын салган.

(СЭТА).

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН:

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): **«Четкер-биле ужуражыышкын»** — 11.30 шакта; **«Воскресение»** — 1.30, 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда; биче залга: **«Богатырь Мартоже бар чыдыр»** — 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оливер Твист» — 11.15, 1.15, 3.15 шактарда; **«Оклахома»**, — 1 кезээ, делгем экранга — 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шуурганның бүдүүзүнде»—3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНГА

өннүүн дилеп тур
деп кинону көрүпер.

Кызыл хоорайның Кызыл партизан кудумчузунда 14 дугаарлыг бажында чурттап турар Николай Артемович Филлипов Кызыл хоорайның Пролетарская кудумчузунда 183 дугаарлыг бажында чурттап турар Эльвира Дмитриевна Филлиповадан чарлыр дугайында херек көдүрүп турар.

Ук херекти Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда кылдызының 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт кылдыстериниң 25-38, партийжи-амыдырал болгаш культура - амыдырал кылдыстериниң 37-13, иштики информация кылдызының 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00228. Чагыг № 175. Культура эргелелиниң типографиязы